Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 162 (11059) | 1979 чылдың июль 14, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ДЭЭДИ ШКОЛАНЫ УЛАМ ЫҢАЙ ХӨГЖҮДЕР БОЛГАШ СПЕЦИАЛИСТЕРНИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШЫНАРЫН БЕДИДЕР ДУГАЙЫНДА

«Дээди школаны улам ыңай хөгжүдер болгаш специалистерни белеткээриниң шынарын бедидер дугайында» доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, дээди школа — улус ажыл-агыйын бедик мергежилдиг специалист кадрлар-биле хандырарынга тодаргай чедиишкиннерни чедип алган болгаш оларны белеткээриниң хемчээлдериниң талазы-биле болдуунда-ла чурттуң херегделин хандырып турар. Эртемниң болгаш техниканың эң чаа угланыышкыннарының талазы-биле студентилерни өөредирин болгаш специалистерниң билиин бедидерин организастап чоруткан, ол чорук сайзыраңгай социализмниң негелделери-биле дүүштүр узуктел чок өөредилгениң системазын тургузарын доозарынга арганы берген. Эртем-техниктиг дептшилгени дүргедедиринге, улустуң культуразын улам ыңай бедидеринге болгаш социалистиг ниитилелдиң угаан-бодал байлаашын улам ыңай өзүлдезинге дээди школа улам-на өзүп турар салдарны көргүзүп турар.

Хөй санныг өөредилге черлериниң профессорларының болгаш башкыларының коллективтери студентилерниң өөредилгезин бедик профессионалдыг болгаш идей-теоретиктиг деңнелге хандырып, специалистер белеткелиниң эртемниң улуг айтырыгларын ажылдап кылыры-биле чедиишкинниг каттыштырып турар. Ниитилел эртемнерин өөренирин экижидеринге эки түңнелдер чедип алдынган. Бүгү дээди өөредилге черлеринге өөредилгениң бүгү үезиниң дургузунда марксисчи-ленинчи теорияны үзүк чокка дараалаштыр башкылаары ону улам-на ханызы-биле шиңгээдип алырынга, келир үениң специалистериниң идей-теоретиктиг каңналыышкынынга арганы берип турар. Студент аныяктарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейи өскен деп доктаалда демдеглээн.

Дээди школаның ажыл-чорудулгазында элээн четпестерниң барынче СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кичээнгейни салган.

Өөредилге чорудулгазында эртемниң, техниканың болгаш культураның эң чаа чедиишкиннери, бүдүрүлгени болгаш эргелеп башкарылганы организастаарының мурнакчы дуржулгазы чамдыкта тодаргай черни ээлевейн турар. Дээди өөредилге черлериниң доозукчуларының чамдызы ниити эртемнерниң талазы-биле ханы билиглиг эвес, кошкак профессионал белеткелдиг боор турар. Студентилерниң боттарының чогаадыкчы ажылын организастаарынга, оларга ниитилел политиктиг болгаш организакчы ажыл-чорудулганың чанчылдарын кижизидеринче чогуур кичээнгей салдынмайн турар.

ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозу өөредилге-методиктиг ажылдың удуртулгазын четпес боттандырып чорудуп, бүгү дээди школаның ажыл-чорудулгазын экижидериниң аргаларын ажылдап кылырынга баазалыг дээди өөредилге черлериниң аргаларын дедир ажыглавайн турар. Дээди өөредилге черлериниң эртем талазы-биле ажыл-чорудулгазын организастаарында четпестер ам-даа хевээр арткан. Дээди школаны амгы үениң өөредилге-лаборатория болгаш эртем дериг-херекселдери-биле чепсеглээр талазы-биле хемчеглерни оожум боттандырып чорудуп турар.

Специалистерни доостуруп үндүрери чайгылыш чокка өзүп турза-даа, дээди өөредилге черлериниң эргелел органнары, план органнары, адырларның министерстволары болгаш ведомстволары металлургия, даг тывыжы болгаш нефть тывыжының үлетпүрү, тудуг, транспорт, көдээ ажыл-агый ышкаш улус ажыл-агыйының ындыг кол адырларынга эргежок чугула бүгү тускай эртемнерге кадрларны хандырарын чедип албаан. Сибирьниң, Соңгу чүктүң, Ыраккы Чөөн чүктүң, РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүннүг зоназының районнарынга дээди эртемниг специалистерни белеткээринде улуг четпестер ам-даа бар.

Дээди школаның ажыл-чорудулгазын улам ыңай экижидеринче, социал-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг дептшилгеге ооң ролюн бедидеринче бедик мергежилдиг кадрлар-биле улус ажыл-агыйының кол адырларын улам-на долузу-биле хандырарынче угланган хемчеглерни хүлээп алырын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эргежок чугула деп санаан. Айыттынган четпестерни чайладырын ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозунга, дээди өөредилге черлерлиг ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, хоорукомнарынга саналдаан. Дээди өөредилге черлериниң ажыл-чорудулгазының улам ыңай сайзыраңгайжыырын, оларның өөредилгениң, коммунистиг кижизидилгениң, эртем болгаш культура хөгжүлдезиниң төптери болур ролюн бедидерин хандырар.

Дээди школаның кол кичээнгейи специалистерниң профессионалдыг белеткелиниң болгаш идей-политиктиг кижизидилгезиниң шынарын бүгү талалыг экижидеринче, бүдүрүлге-биле, коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле харылзааларны быжыглаарынче мөөңнээн турар ужурлуг. Калбак профильдиң специалистериниң теоретиктиг болгаш профессионалдыг белеткелинге кол эртемнерниң ужур-дузазын бедидериниң, эртемниң эң чаа чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы улам-на долузу-биле илередириниң үндезининге өөредилге планнарын болгаш программаларын доктаамал сайзыраңгайжыдар. Күрүне хыналдазының болгаш өөредилгениң шынары дээш ректораттарга негелделерни бедидериниң аргазы-биле өөредилге черлериниң ажыл-чорудулгазы дээш контрольду күштелдирер.

Өөредилге-кижизидилгелиг болгаш эртем-методиктиг ажылды экижидеринче дээди өөредилге черлериниң профессорларының болгаш башкыларының күженииишкиннериниң мөөңнээриниң сорулгазын ректораттарга, партия организацияларынга салган. Студентилерни эртемниг угаан-бодалга болгаш марксисчи-ленинчи мировоззрениеге кижизидеринге лекцияларның деңнелин болгаш оларның ужур-дузазын улам ыңай бедидерин хандырар. Лекцияларның ханы айтырыглардыг болурун, теорияның болгаш практиканың эң чугула айтырыгларын, ниитилелдиң болгаш эртем-техниктиг хөгжүлдениң амгы үедеги чедиишкиннерин илереткен турарын, студентилерниң боттарының ажылын ханыладырынга арганы берген турарын чедип алыр. Билиглерни быжыглаарының болгаш студентилерниң чогаадыкчы аргаларының илерээшкининиң дээштиг хевири болур семинар болгаш лаборатория кичээлдерин идепкейжидер.

Өөредилге, эртем болгаш кижизидилге ажылының утка-шынарын болгаш чаңгыс аайлыын тодарадып турар дээди өөредилге чериниң кол звенозу болур кафедраның ролюн күштелдирери эргежок чугула деп доктаалда онзалап демдеглээн. Педагогика мергежилин чедип алырынга аныяк башкыларга бүгү талалыг дузаламчыны көргүзер. Профессорларның болгаш башкыларның ажылының ажыктыын бедидер сорулга-биле башкы ажылының моральдыг база материалдыг идиг бериишкининиң системазын сайзыраңгайжыдарының хемчеглерин ажылдап кылырын болгаш боттандырарын дааскан.

Специалистер белеткелиниң шынарынга база оларның теоретиктиг билиглерин практиктиг айтырыгларны шиитпирлээринге билдилиг ажыглаарынга боттуг дүүштүреринче негелдениң күштелгезиниң барымдаалап көргеш, дээди өөредилге черлериниң улус ажыл-агыйының тус-тузунда хамаарышкан адырлары-биле харылзааларын улам ыңай калбартырын база быжыглаарын эргежок чугула деп санаан. Специалистер белеткелиниң планнаашкынын экижидер, ажылдаар черлерже оларның хуваалдазын эрте—өөредилге черин доозарынга чедир бир — үш чыл бурунгаар чорудар, специалистер хуваалдазының беш чыл планнаашкынынче чоорту шилчиир, планның көргүзүглерин бүдүрүлгелерге болгаш дээди өөредилге черлеринге чедирер. Аңаа үндезилеп кадрлар белеткээриниң база билиг бедидериниң, эртем шинчилелдерин хөгжүдериниң талазы-биле дээди школаның болгаш улус ажыл-агыйының адырларының кады ажыл-чорудулгазын күштелдирер. Дээди өөредилге черлериниң материалдыг баазазын быжыглаарынга адырлар аайы-биле министерстволарның база ведомстволарның калбак киржилгезиниң, хамаарышкан бүдүрүлгелерниң шелдерин база дериг-херекселдерин өөредилге черлериниң ажыглаарының, оларның баазазынга хамаарышкан кафедраларның филиалдарын херек апарганда тургузарының айтырыгларын шиитпирлээр. Студентилерниң бүдүрүлге практиказын болгаш дээди өөредилге черлериниң доозукчуларының стажировказын организастаарын экижидер.

Дээди эртемниң хөгжүлдезинге, өөредилге черлериниң материалдыг баазазын быжыглаарынга адырлар аайы-биле министерстволарның база ведомстволарның боттуг киржилгезин оларның адырының эртем-техниктиг болгаш социал дептшилгезин хандырарынга чугула фактор кылдыр көөр деп, СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Бойдус болгаш техниктиг эртемнерниң талазы-биле келир үениң специалистериниң белеткелиниң деңнелин бедидериниң сорулгаларын салган. Ол сорулга-биле эртем-педагогиктиг ажылче дээди өөредилге черлеринге академиктерни, корреспондент-кежигүннерни база өске-даа көскү эртемденнерни калбаа-биле хаара тударын; бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларының база кол-кол специалистерниң, бүдүрүлгениң мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының студентилер, башкылар коллективтериниң мурнунга доктаамал чүве чугаалаан турарын хандырар; студентилер ортузунга эртем-техниктиг информацияны, чурт иштиниң болгаш даштыкы бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазын пропагандалаарын экижидерин сүмелээн.

Сибирьге, Соңгу чүкке, Ыраккы Чөөн чүкке, РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүннүг зоназынга ол районнарның шапкын болгаш комплекстиг хөгжүлдезиниң негелделеринге дүүштүр специалистер белеткелиниң боттуг хемчеглерин алырының чугулазын доктаалда айыткан. ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозунга, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге аңаа сонуургалдыг министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады ол экономиктиг районнарның улус ажыл-агыйының бүгү адырларын кадрлар-биле хандырар, оларны ол черлерге быжыглаар, болур-чогууру-биле ажыглаар талазы-биле саналдарны ажылдап кылгаш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирерин дааскан. Херек апарган таварылгаларда чамдык өөредилге черлеринге студентилер санын ниитизи-биле чурт иштинге санны өскертпейн, эде хуваалданың ачызы-биле өстүрерин көрген.

Сибирьниң, Соңгу чүктүң, Ыраккы Чөөн чүктүң, РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүннүг зоназында турар дээди өөредилге черлериниң материалдыг баазазын экижидер, бедик мергежилдиг эртем-педагогиктиг кадрлар-биле быжыглаарының, студентилер, общежитиелерин, профессор-башкы составка чурттаар байжыңнар тударының, башкыларга таарымчалыг байдалдарны тургузарының хемчеглерин боттандырарын көрген. Үстүнде адаан районнарның дээди өөредилге черлерин ажылчын база өөренип турар мурнакчы аныяктар-биле долдурарының талазы-биле ажылды күштелдирерин сүмелээн. Ол экономиктиг районнарның үлетпүр, тудуг, транспорт бүдүрүлгелеринге, совхозтарга болгаш колхозтарга ниити билиг школаларының, тускай ортумак болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң ажыл стажы чок доозукчуларын чугула негеттинип турар мергежилдерниң аайы-биле бүдүрүлгелерниң стипендиаттары кылдыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1959 чылдың сентябрь 18-теги № 1099 доктаалында көрдүнген чүүлдерге үндезилеп өөредип чорудар эргени тускайлап көргеш берген.

Өөредилге черлериниң металлургия, даг үлетпүрүнүң, нефть тывыжының, газ үлетпүрүнүң, тудугнуң, транспорттуң, көдээ ажыл-агыйның болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа чугула адырларының талазы-биле мергежилдерниң аайы-биле хүлээп алыышкынны экижидерин чугула деп көрген. Ол адырларның аайы-биле чугула негеттинип турар мергежилдерниң даңзызын тодарадыр, ол мергежилдер аайы-биле өөренип турар студентилерге моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннериниң база чиигелделерниң дугайында саналдарны көрдүнген чурум ёзугаар ажылдап кылгаш киирер.

Ол адырларның даңзызынга кирген мергежилдерниң аайы-биле дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыышкын үезинде ниити билигниң ортумак школаларының алдын медаль-биле, ортумак тускай болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлерин шылгараан диплом-биле дооскаңнарны кирериниң экзаменнерин чокка, а 4,5-тен эвээш эвес баллдыг аттестаттыгларны өөренир эртемнерниң ийизинге экзаменнериниң түңнели-биле хүлээп алырын чөпшээрээн.

Дээди школаларның кол өөредилге-методиктиг болгаш эртем төвү болур университет системазын улам ыңай сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни боттандырарын доктаалда көрүп турар. Оларның материал-техниктиг баазазын болгаш эртем-педагогиктиг кадрларының составын быжыглаарын хандырар. Улус өөредилгезиниң, эртемниң болгаш культураның, үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның бодунуң аайы-биле кадрлар белеткелиниң негелделерин барымдаалап тургаш, университеттерге өөренир мергежилдерниң база студентилерниң санының даңзызын тодаргайлаар. Онза кичээнгейни чаа тургустунган университеттерниң ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдарынче угландырар.

Университеттерге ниитилел эртемнериниң башкыларының белеткелин, хуваалдазын болгаш билиин бедидерин экижидер, философия, политиктиг экономия, эртемниг коммунизм болгаш ССРЭ төөгүзүнүң мергежилдериниң талазы-биле өөренир аныяктарның шилилгезин экижидериниң сорулгазын салган. Ол талазы-биле башкы кадрларның белеткелин күш-ажылчы болгаш амыдыралчы дуржулгалыг, ниитилел-политиктиг ажылга бодунуң эки талаларын көргүскен кижилерден шилип алырын чурумчудар. Университеттер чанында ниитилел эртемнериниң башкыларының билиг бедидер институттарының ажылын сайзыраңгайжыдар. Дээди өөредилге черлериниң ниитилел эртемнериниң башкыларының мурнакчы дуржулгазын чыыр база нептередир талазы-биле ол институттарның ролюн бедидер.

ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитеди университеттерге болгаш өске-даа дээди өөредилге черлеринге шуут өөренир аспирантураларны колдады сайзырадырын өөренип

(Төнчүзү 2-ги арында).

КУБАНЬДА АЖААП АЛЫЫШКЫН

КРАСНОДАР КРАЙ. Кубаньның тараа шөлдеринде 1400 ажаап алыышкынның транспорт комплекстери болгаш отрядтары ажылдап турар. Тараажылар агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок-даа болза, багай эвес дүжүттү өстүрүп шыдааннар. Комбайнерлер техниканы таарыштыр ажыглавышаан, ажыл шагын халас эрттирбейн турар.

ЧУРУКТА: Северный районнуң «Лениниң чагыглары» колхозунда коммунист А. А. Наганенконуң удурткан звенозу тараа кезип тур.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП обкомунуң бюрозунда болгаш

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СОҢГААРЛАТПАС ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

1979 чылда дүжүт ажаап алыышкынын чогуур үезинде чорудары, үрезин материалын уруп алыры база тараа белеткели-биле холбашкан соңгаарлатпас хемчеглер дугайында доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Дүжүт ажаап алыышкынынга техника белеткээрин республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары болгаш районнары организас чок база оожум чорудуп турар деп ук доктаалда демдеглээн. Ол чорук ажаап алыышкынның хуусаазын узадып, дүжүттүң чидириинге чедирер чадавас. Ажаап алыышкын техниказының септелгезин ылаңгыя Кызыл, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында, «Ленинчи орук», «Россия», «Шивилиг», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарда, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында четпес чорудуп турар. Июль 1-де байдал-биле алырга, республикада ниитизи-биле тараа комбайннарының — 50,8, силос комбайннарының — 45,6, одуруглай алыр жаткаларның —38,9, тараа арыглаар нарын машиналарның 69 хуузу белеткеттинген.

Тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелерниң материал-техниктиг баазазын белеткеп турарының темпизи куду, «Шамбалыг», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Хемчик», «Совет Тыва» совхозтарда тараа арыглаар пунктуларның тудуу саадап турар.

Дүжүт ажаап алыышкынын болгаш мал чемнери белеткээрин чогуур үезинде болгаш бедик шынарлыг кылдыр кыска хуусаада чидириг чок чорудар, тараа культураларының, картофельдиң четчир хемчээлдиг үрезиннери-биле ажыл-агый бүрүзүн хандырар, тараа садып алырының планын долдур болгаш ажыр күүседир сорулга-биле ап чорудар соңгаарлатпас хемчеглерни СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында тодаргай айыткан.

1979 чылда дүжүт ажаап алыышкынын кыска хуусаада чидириг чок чорудары, тарааларның база картофельдиң үрезиннери-биле ажыл-агый бүрүзүнүң бүрүн херегделин ёзугаар хандырары, тарааны болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын садып алырының планын долдур база ажыр күүседири партия, совет, көдээ ажыл-агый органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, совхозтарның база белеткел бүдүрүлгелериниң коллективтериниң эң чугула сорулгазы деп санаан.

Бүгү-ле тараа болгаш силос комбайннарының, одуруглай алыр жаткаларның, тараа арыглаар пунктуларның база машиналарның, автомобильдерниң, кожугларның болгаш деңзилерниң септелгезин эң-не кыска хуусаада доостурарын база бүрүн белен болдурарын хандырарының соңгаарлатпас хемчеглерин алырын Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопром» трестке, Сельхозтехкүркомга, СЭКП райкомнарынга болгаш райкүүскомнарга, парткомнарга, көдээ Советтер күүскомнарынга, профэвилел база комсомол организацияларынга, Кызыл, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның совхозтарының удуртукчуларынга болгаш специалистеринге хүлээткен.

Ону чедип алыр сорулга-биле совхозтарның болгаш Сельхозтехника бүдүрүлгелериниң мастерскаяларында ажылга эргежок чугула санныг көдээ механизаторларны, а ол ышкаш улус ажыл-агыйының өске адырларындан ажылчыннарны хаара тудар, ажаап алыышкын машиналарын ийи-үш ээлчег-биле септээрин организастаар, доктааткан графикти ылап сагыыр, септелгениң бедик шынарын чедип алыр. Ажаап алыышкын агрегаттарын ийи ээлчегде ажылдаар мергежилдиг механизаторлар-биле четчелээр, ажаап алыышкынны 15—20 ажыл хүнүнде чорудар дээш эргежок чугула бүгү хемчеглерни боттандырар.

Септелгени чогуур үезинде доозарынга болгаш дүжүт ажаап алыышкынының үезинде техниканың бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырарынга херегээр материал-техниктиг херекселдер-биле ажыл-агыйларны эң-не бүрүн хандырарынга холбашкан айтырыгларны Сельхозтехкүрком, Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Скотопром» трест, райкүүскомнар дарый шиитпирлээр.

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларындан болгаш көдээ профессионал-техниктиг училищелерниң сургуулдарындан эргежок чугула санныг механизаторларны Кызыл, Каа-Хем, Таңды районнарның совхозтарынче дүжүт ажаалдазынга чорудар дугайында саналды бо чылдың июль 20-ге чедир белеткээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирип келирин Көдээ ажыл-агый министерствозунга, Сельхозтехкүркомга, профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле эргелелге дааскан.

1979 чылдың дүжүдүн хүлээп алырынга тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелерниң материал-техниктиг баазазын база тараа шаңнарын белеткээрин эң-не кыска хуусаада доозарының соңгаарлатпас хемчеглерин алырын тараа продуктулар эргелелинге; Көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле күрүн-инспекцияга; Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопром» трестке, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринге, совхозтарның удуртукчуларынга хүлээткен.

1979 чылдың дүжүдүнүң тараазын сөөртүр автомобиль транспортун Кызыл хоорайның болгаш районнар төптериниң бүдүрүлгелеринден база организацияларындан белеткээш, совхозтарже чорударын Кызыл хоорукүүскомунга, райкүүскомнарга, Тываның транспорт эргелелинге, Сельхозтехкүркомга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга даандырган.

Дүжүт ажаап алыышкынынга күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр дээш социалистиг чарышты калбартырын, бар техниканы ажыктыг кылдыр ажыглаарын организастаарын, Ставрополь крайның Ипатов районунуң чер ажылдыгларының дуржулгазын калбаа-биле нептередирин, дүжүт ажаап алыышкынын кыска хуусаада чидириг чок чорударын хандырарының эргежок чугула хемчеглерин алырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопром» трестке, белеткел органнарынга, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринге, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга, совхозтарның удуртукчуларынга ук доктаалда хүлээдип турар.

Ниитиниң малынга— элбек чем

АЖЫЛДАП КИРИПКЕННЕР

«Чаа орук» совхоз — Эрзин районда эң-не хөй малдыг ажыл-агый. Ынчангаш совхоз бо чылын 4770 тонна сигенни, 150 тонна чүлуктуг чемни белеткээрин планнаан. Ону боттандырары-биле 1472 гага чаңгыс чылдыг сигеннерни тараан. Ол ышкаш Тарлашкын аксында 90 га суггаттыг шөлдүң суггарылгазын экижиткен.

Кол-ла сиген кезер чер болур Тарлашкын унунда өзүт сигенниң үнүп чыдары эки. Тараан чаңгыс чылдыг сигеннер база чаагай үнүп эгелээн. Ынчангаш совхозтуң ажылчылары ниитиниң малынга четчир чемни белеткеп алырының аргазы бар.

Эрткен чылдың четпестеринден чогуур түңнелди кылгаш, бо чылдың сиген кезилдезинге белеткелди баш удур чоруткан. Мал чеми белеткээр тускайлаттынган механизастаттынган бригаданы тургускаш, аңаа ажыглаар техниканы, сиген кезер черни быжыглаан. Чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынмайн, мал чеми белеткээриниң чугула кампаниязынга бүгү кижилерни хаара тудары-биле хойжу бригадаларга, тус-тус хойжуларга, суурнуң агитквартираларынга сиген, будук-бүрү белеткээриниң онаалдазын шагда-ла чедирген.

Тес-Хем районнуң девискээринде Ак-Чырааның өзүт сигени четчи бергенин барымдаалааш, сигенни баштай оон кезип белеткээри-биле он хол кадыырлыг улуг улустуң бир звенозун, он ийи кижи составтыг өөреникчилерниң звенозун ынаар чоруткан. Ам Ак-Чыраада сигенчилерниң ажылы хайныгып үнген. Оларның ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургускан болгаш ында социалистиг чарышты база дээштиг кылдыр организастаан.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Эрзин району.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ДЭЭДИ ШКОЛАНЫ УЛАМ ЫНАЙ ХӨГЖҮДЕР БОЛГАШ СПЕЦИАЛИСТЕРНИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШЫНАРЫН БЕДИДЕР ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

кеер. Специалистер белеткелиниң шынарын бедидериниң сорулгалары-биле сырый холбаштырбышаан, дээди өөредилге черлеринге эртем-шинчилел ажылдарын организастаарын экижидериниң, чугула эртем-техниктиг база социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге дээди өөредилге черлериниң аргаларын улам ажыктыг киириштирериниң, алдынган түңнелдерни практикага ажыглап киирерин дүргедедириниң талазы-биле хемчеглерни ап чорударының чугулазын доктаалда айыткан.

Марксисчи-ленинчи теорияны, СЭКП-ниң төөгүлүг дуржулгазын, Л. И. Брежневтиң болгаш партияның өске-даа удуртукчуларының ажылдарын студентилерниң өөрениириниң деңнелин бедидерин ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерстволарынга, дээди өөредилге черлериниң ректораттарынга болгаш партия организацияларынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер чөвүлели даасқан. «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурбушаан, өөредилге-кижизидилге чорудулгазының мөзү-шынар хевирлээр талазы-биле угланыышкыны дээш бүгү кафедраларның харысалгазын бедидер. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказының айтырыгларын студентилерге информастап дыңнадырын дүрген хандырар, ниитилел хөгжүлдезиниң өйү келген айтырыгларын оларның шын билген турарын чедип алыр. Удуртукчу ажылдакчыларын, партия органнарының лекторларын дээди өөредилге черлеринге чүве чугаалаарынче доктаамал хаара тудар, бирги ээлчегде профессорларга болгаш башкыларга дыңнадырынче онза кичээнгейни салыр.

Илеткелдер кылырынга болгаш хөй чон мурнунга чүве чугаалаарын бот-тускайлаң белеткелдиң чаңчылдарынга, чогаадыкчы дискуссияларга киржиринге студентилерни өөредир, келир үениң кижизидикчизиниң болгаш организакчызының, коммунистиг идеяларның пропагандизиниң чугула мөзү-шынарларынга кижизидер. Идея талазы-биле удурланыкчылар-биле демиселдиң арга-хевирлерин билип алырынга, хоралыг империалистиг пропаганданы, ревизионизмни болгаш оппортунизмниң бүгү хевирлерин сойгалаар талазы-биле аныяктарга дузалаар.

Коммунистиг партияга болгаш социалистиг Төрээн чуртка кызыгаар чок бердинген чоруктуң, совет патриотизминиң болгаш пролетаржы интернационализмниң херээнге студентилерни кижизидерин улам ынай сайзырангайжыдары, социализмниң улуг чаалап алышкыннарын камгалаары дээш хууда харысалгалыг болурун билиринге өөредири база көрдүнген.

Политиктиг болгаш мөзү-шынар талазы-биле бедик культурага, коммунистиг моральдың нормаларының чамдык хажыдыышкыннарын база алыксак-чиксек мещанзыг көөннерни болгаш эргиниң өске-даа артыышкыннарын принципиалдыг ёзу-биле эптешпес чоок көөрүнге студентилерни кижизидер. Бо ажылга коллективтиң хөй-ниитичи салдарын эки ажыглаар апаар.

Экономика кадрларын белеткээриниң структуразын болгаш шынарын экижидерин, план талазы-биле эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдарының, амгы үениң бүдүрүлгезин организастаарының, ажыл-агый талазы-биле башкарылганың бүгү механизминиң практиказы-биле студентилерни өөредип, кижизидериниң харылзаазын шиитпирлээр-биле күштелдирерин, экономика институттарының болгаш факультеттериниң студентилериниң теоретиктиг белеткелиниң деңнелин бедидерин доктаалда айыткан.

Бүдүрүлгеге ажылдаашкаан өөренир кадрларны белеткээрин улам экижидерин ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерстволунга дээди өөредилге черлерин башкарарының өске-даа органнарынга катай даасқан. Кежээки болгаш бот-өөредилгениң онзагай чүүлдерин база студентилерниң практиктиг ажылын таарыштырып көрүп турар, өөредилгениң ындыг арга-хевирлерин маңаа ажыглаары чугула. Бо системага кадрлар белеткээриниң талазы-биле эртем-методиктиг төптер болур бүгү-эвилелдиң бот-өөредилгелиг институттарының ролюн бедидер.

Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле ССРЭ-ниң Күрүне комитеди ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозу-биле кады студентилерге эки шынарлыг өөредилге номнарын болгаш өөредилге пособиелерин белеткээрин бүрүнү-биле хандырарының талазы-биле хемчеглерни алырын саналдаан.

Студентилерниң медицина хандырылгазын база хөй-ниитиниң чемненилгезин, күш-культура-кадыкшылга болгаш культура-массалыг ажылды организастаарын экижидер сорулганы дээди өөредилге черлериниң эргелелиниң органнарының, хамаарышкан министерстволарның болгаш ведомстволарның мурнунга салган.

Дээди өөредилге черлеринге өөредилге-кижизидилге ажылын социалистиг чарыштың арга-методтарын сайзырангайжыдарынга, бүдүрүлгелер-биле, эртемниң болгаш культураның албан черлери-биле чогаадыкчы кады ажылдажылганы хөгжүдеринге профэвилел организацияларының ролюн улам ынай бедидериниң чугулазынче ВЦСПС, Чырыдыышкын, дээди школа болгаш эртем албан черлериниң профэвилел ажылдакчыларының ТК-зы онза кичээнгейни салыр. Студентилерниң, аспирантыларның болгаш башкыларының чуртталга-амыдырал байдалдарын экижидериниң немелде хемчеглерин алыры көрдүнген. Дээди өөредилге черлери-биле кады эмнелге-профилактиктиг болгаш кадыкшылга-спортчу албан черлериниң четкизин калбартыр.

Шилип алган мергежилин чогаадыкчы ханы ёзу-биле шиңгээдири дээш өөредилге бөлүктериниң коллективтериниң, студент-комсомолчу бүрүнүң харысалгазын бедидеринге дээди өөредилге черлериниң комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазын ВЛКСМ ТК, комсомол комитеттери углап баштаар дээрзин доктаалда айыткан. Идея-мөзү-шынар кижизидилгезиниң талазы-биле, аныяктарга аажы-чаңның бедик культуразын, өөредилге чуруму үрээринге, социалистиг моральдың нормаларын хажыдарынга эптеш чок болурун чаңчыктырарының талазы-биле комсомол организацияларының ажылын идепкейжидер. Келир үениң специалистериниң күш-ажылчы, политиктиг болгаш профессионал кижизидилгезинге студент отрядтарны чогумчалыг ажыглаар.

Дээди өөредилге черлериниң партия организацияларын удуртурун эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, хоорkомнары, райкомнары күштелдирерин доктаалда дагзып турар. Дээди өөредилге черлериниң кол сорулгазы болур — студентилерниң өөредилгезиниң шынарын болгаш идейлиг-политиктиг кижизидилгезин экижидерин бүгү тала-биле бедидер, дээди өөредилге черлериниң, факультеттериниң болгаш кафедраларының удуртур кадрларын шилиир, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле ажылды сайзырангайжыдар. Башкы бүрүзү бодунуң политиктиг болгаш культурлуг деңнелин хүн бүрү бедидип, коммунистиг бедик идейлиг, партийжи болгаш күш-ажылга чогаадыкчы хамаарылгалыг чоруктуң, мораль талазы-биле арыг болгаш чаагай сеткилдиң үлегер-чижээ болган турарын чедип алыр. Чон ортузунга лекция, политика-кижизидилгелиг ажылга профессорларның болгаш башкыларның киржилгезин калбартыр. Дээди өөредилге черлериниң бүдүрүлгелер болгаш эртем организациялары-биле харылзаазын сайзырадырынга ректорлар чөвүлелдерин эки ажыглаар.

Дээди өөредилге черлериниң партия организациялары болгаш коллективтери партияның айыткан сорулгаларын күүседир дээш бүгү күжүн, билиглерин бээр, коммунистиг тургузуушкунга дээди школаның салыышкынын көвүдедир дээрзинге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүрелин илергейлеп турарын доктаалда айыткан.

Партийжи амыдырал: кижизидилгени комплекстиг чорудар

БҮГҮ УЧАСТОКТАРЖЕ ХАНЫЛААР

«Тыва сут тудуг» трестиң автобаазазының кызыл-булуңунга коллективтиң дайынчы ээзэ — коммунистер айыткан шагында чыглып келген. Учётта 20 коммунистиң 14-ү, партия кежигүнүнге 4 кандидаттың 2-зи мында хөй-нити организацияларының активчилери, инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле катай үжен ажыг кижи партияның ажык хуралынга олурушкан.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле партия организациязының сорулгаларын партияның ажык хуралынга чугаалашканы автобаазада чолаачыларның, септекчилерниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың амгы байдалын бот шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтээрин негээн. ТК-ның үстүнде доктаалында партия эге организациялары, партия бөлүктери хүн бүрүнүң идей-кижизидилгелиг ажылдың төвү болур, коллективти сырый каттыштырар, кижилер-биле тус-тузунда ажылды билдилиг чорудар, оларның социал болгаш күш-ажылчы идепкейин мактап деткиир, күш-ажылдың болгаш амыдыралдың культуразын бедидер ужурлуг дээрзин айыткан болгай. Бо чугула ажылды коллективтиң мурнунда хүн бүрүнүң сорулгаларын шиитпирлээри-биле кошкак холбаштырып турары ол хуралга партбюро секретары Н. К. Германовтуң илеткелинден болгаш санал-оналдардан тодаргай болган.

Социалистиг чарышты организастаарын сайзырангайжыдары күш-ажылчы коллективтиң мурнунда чугула сорулга. Ону автобаазада канчаар организастааныл? Бригадалар, цехтер, тус-тус кижилер аразында чарышты ай санында, а колонналар аразында кварталдап түңнеп турар. Ынчалза-даа мында партия организациязы социалистиг чарышты ёзу барымдаалап удуртуп турарындан ону коллектив кежигүннеринге калбаа-биле билдингир болдурар талазы-биле ажыл, көскү агитация четпес тургустунган. Маңаа профэвилел организациязының ролюн бедидип шыдаваан. Ылангыя септекчилерниң ай санында чарыжының түңнелдерин хөйге көскү кылдыр аспайн келген. Сөөлгү үеде хана-солун, «Чаңнык», «Олар бистиң ажылывыска шаптыктап турар» чергелиг шүгүмчүлелдиг хуудустар үнместээн. Тус-тус кижилерниң, бригадаларның, колонналарның болгаш цехтерниң социалистиг хүлээлгелерин алырда ону ниити хуралдарга чугаалажып көрбейн турар. Илеткелчи бо бүгүнүң дугайын чугаалап тура, маңаа коллективте коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, ажылды чогуур деңнелге тургузар дээш партия организациязы чүнү кылганының дугайында анализтевээн.

Партия организациязының идеологтуг ажылында өске-даа четпестер бар. Боттарының сагыш-сеткилин өйүп чоруур ындыг четпестер дугайын коммунистер хуралга чугаалап турганнар. Ынчалза-даа ону чайладыр талазы-биле боттары чүнү кылып келгенин бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрбээни четпес.

Партия организациязы экономиктиг өөредилгени багай эвес тургусканын илеткелчи демдеглээн. Ынчалза-даа аңаа дыңнакчыларның кээп турарының деңнели куду, өөредилгениң техниктиг херекселдери чок болуп турар. Коллектив кежигүннериниң ортузунга лекция пропагандазын организастаары-биле хоорайның «Билиг» ниитилел организациязы-биле керээ чарган хирезинде сөөлгү үш ай иштинде чаңгыс-даа лекция эрттирбээн. Агитколлективтиң ажылы чүгле кампания хевирлиг чорутунуп келген, политинформаторларның ажылы кошкак. Бо дээрге партия организациязының идей-кижизидилгелиг ажылды четпес чорудуп келгениниң түңнели болуп турар.

Мында комсомол организациязының ажылы кошкак дээрзин хуралга санал берген коммунистер чугаалап турганнар. Комсомол хуралдары ховар эртип, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун быжыглаары, хостуг үе болгаш ону чоп эртирери чергелиг чугула айтырыгларны аңаа чугаалажып көрбээн. А аныяктарның аажы-чаң кижизидилгезин, оолдар, кыстарны совет кижиниң эң эки мөзү-шынарынга, күш-ажылга ынак ёзуга кижизидер дээш коммунистер кандыг ажыл чорутканыл?

Коллектив кежигүннериниң иштинде, ылангыя чолаачыларда арагалаар, күш-ажылдың, хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр чоруктар эвээш эвес. Ындыг турбуже партия организациязы мында тургустунган профилактика чөвүлелиниң ажылын кошкак контрольдап, харысалгазын бедитпейн келгенин кол инженер И. Д. Деревягин, бүдүрүлге килдизиниң начальниги В. Л. Камзалаков олар боттарының саналынга чугаалаан. Коллективте профэвилел организациязы, эш хуузунуң суду, улусчу дружина база бар. Олар коллективке кандыг рольду ойнап, партияның салган сорулгаларын шиитпирлээр дээш канчаар ажылдап келгенинин дугайында тодаргай чугаа хуралга дыңналбайн барган.

Бүдүрүлгени кадрлар-биле быжыглаары — хүннүң чугула айтырыы. Бо талазы-биле шиитпирлезе чогуур чүүлдерниң хөйүн партия хуралы демдеглээн. Ылангыя чолаачылар составының иштинде ажылдан үнер-кирер чоруктар хөй. Чүнү дээрге? Квартира айтырыында берге чүүлдер болуп турар. Чолаачылар чайгы үеде колдуунда командировкалап, ырак-узак рейстерге чорууурлар. Оларның амыдырал-чурттталгазынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. Нитти чурттталга чери чок. Оларның аъш-чем хандырылгазында, чүдүрер-дүжүрер ажылдарны организастаанында улуг четпестер бар. Механизмнер чогундан аңаа турар чоруктар база хөй.

Амгы үеде коллектив кежигүннериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле чамдык хемчеглерни ап, ону коллективтиң социал-экономиктиг болгаш эстетиктиг хөгжүлдезиниң планын ёзугаар боттандырып турар. Бүдүрүлгениң бажыңнарын, цехтерни эде кылып, мотор болгаш агрегат цехтерин туткан, профилакторийни эде кылыр, 100 автомашина кирер гаражты тудуп, өске-даа ажылдарны чорудуп турар. Коллектив кежигүннериниң ортузунга кижизидилге ажылын комплекстиг чорударының бүгү-ле аргалары автобаазада бар. Ынчангаш партия организациязының, коммунистерниң ролюн бедидип, бүгү-ле участоктарже ханылап кирери негеттинип турар.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр автобаазаның ажылчылериниң ортузунга организакчы, политиктиг ажылды экижидериниң . хемчеглерин айыткан доктаалды коммунистер хүлээп алган.

В. МААДЫР,
«Шынның» тускай корр.

Депутат булуңу

АЛДАР-АТКА-ДАА ЧЕДЕР

Дайтон Ооржак шеригден халажып келгеш, бодунуң күзелин чедип алыр сорулга-биле 1964 чылда Өвүрнүң Саглыга автомагазинниң чолаачы-садыгжызынга ажылдап кирген. Дугуй кырында магазинге барык он беш чылдың дургузунда мөгег-шылаг чокка ажылдап келгени ындыг-ла белен чүве эвес болгай.

Кижи аас-кежиктиг күш-ажылдан тывар-ла болгай. Дайтон Шыырапович бо берге болгаш харысалгалыг ажыл-үүлезин чон мурнунга ак сеткилдиг, кызымаккай күүседип келгеш, алдар-атка, аас-кежиктиг чурттталгага-даа четкен.

Ол хөй янзы шаңнал-макталдар-даа алган. Беш чыл бурунгаар аңаа РСФСР-ниң садыының болгаш хөй-нити чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тывыскан. Ол ышкаш «Совет садыгның тергиини» херек демдээн, а «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп херек демдээн үш удаа алган. Оон ынай Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан оон үре-түңнелдиг ажылын бедии-биле үнелээш, Хүндүлел бижик-биле база шаңнаан. 1976 чылда Россия Федерациязының херегленкчилер ниитилелиниң Хүндүлел бижиин база тывыскан.

Мурнакчы садыгжы Дайтон Шыыраповичиниң чаңгыс чер-чурттуглары район Совединиң депутадынга соңгуп алганы база бир улуг бүзүрел болур. Ол депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, соңгукчулары-биле доктаамал ужуражып, оларның негелделерин, чагыгларын хандырар дээш боттуг ажылдарны чорудуп турар. Ховар бараанпарга малчыннарның чагыгларын тускай дептерге бижип алгаш, бараанпарның келир шаа-биле оларны хандырып келген. Бо чылдың бирги кварталында хойжулар Картошка Куулар, Саая Девер-оол оларның лагыын ёзугаар өг шывар брезентини, Биче-оол Ооржакка хевисти тыпкаш, саткан.

Кыштың чыккылама соогунда-даа, чайның халыын изиинде-даа оон 84-15 дугаарлыг машиназын Саглының делгемнеринге бо-ла көрүп болур. Ол кыжын Саглы-Бажы, Сарыг-Тей, Хорумнуг-Ой, Халымнар, Чараш-Дыт, чайын Арзайты, Ак-Хем, Хыйыг-Ыяш, Кыдыы-Халыын-Бажында чурттап, ажылдап турар 110 хире малчын өрегелерге аъш-чем болгаш үлетпүр бараанпарын үзүтелдиишкин чокка чедирип, малчыннарның чаагай хүндүткелин чедип алган. Дайтон Шыырапович Ооржактың башкарган автомашиназы Саглының кадыр-берт оруктарынга-даа тура душпес, боду мөгап-шылаарын-даа бодавас. Орай кежээге чедир садыглап, малчыннарга беседа, номчулгаларны кылып берип, депутат хүлээлгезин күүседип чоруур.

Ол Саглы суурда магазиннерниң бригадири. Ынчангаш ооң ажылы ийи дакпыр харысалгалыг. Район төвүнден бараанпарны чогуур өйүнде экээр дээш боттуг хемчеглерни ап турар. Ында үлетпүр бараанпарының магазининиң эргелекчизи, хоочун садыгжы Кыс Куулар, ооң дузалакчызы Оюмаа Ооржак олар чон мурнунга ак сеткилдиг ажылдап, алган социалистиг хүлээлгезин доктаамал ажыр күүседип турарынга Дайтон Шыырапович чоргаарланып, олар-биле бир демниг, эп-найыралдыг ажылдап турар.

Дайтон Ооржактың кадайы Серенмаа Куулар Саглы ортумак школазында башкылап турар. Найыралдыг өг-бүле 5 уругулуг. Оларның өөредилге, кижизидилгези дээш кайызы-даа сагыш човангырлар. Улуг кызы Уран сеески, Чечени дөрткү, Чойганы үшкү, Мергени белеткел класстарга өөренип тургаш, бо өөредилге чылында шуптузу 4, 5 демдектерлиг доосканнар. Хеймер оглу Бүян садикте омак-хөглүг өзүп турар. Дайтон Шыырапович уругларының өөрениринге таарымчалыг байдалды тургускан. Кичээл кылыр өрээлди тускайлаан. Ол чай-шөлээн чок-даа болза, школага барып, ада-иелер хуралынга киржир, уругларының кичээлдеринге олуржур үе-шакты база тып алган болур.

Д. Ооржак «Торгалыг» совхозтуң малчыннарының автомагазининиң садыгжы-чолаачызы Дадар Дежик-биле социалистиг чарыш салгаш, тиилекчи болуп келген. Ол бо чылдың беш айларында бараан саарылгазының планын 104 хуу күүсеткеш, база-ла мурнакчыларның одуруун ээлевишаан.

«Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп ростовчуларның чаагай эгелээшкинин Саглының кооператорлары бир үн-биле деткип, ол талазы-биле чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар сорулганы салып турар. Дайтон Шыырапович чарыштың ол чаа системазынче кымның-даа мурнай кирип, ажылчы чоннарга эки шынарлыг бараанпарны чогуур өйүнде чедирип садыглаар, садыглаашкынның культуразын экижидер дээш болдунар-ла чүүлдерни кылырын хүлээнген. Ол 1979 чылда бараан саарылгазының планын декабрьның бирги чартыында күүседирин шиитпирлээн.

Республиканың херегленкчилер ниитилелиниң баштаар чери, оон садыг баазазы амыдыралдың чамдык чугула бараанпарын четче хандырбайн турар, ылангыя «Часкы» деп фонарьлар ховар баар. Керосин лампаларының шилдери чедишпес. Ол ышкаш өг шывар брезентилер малчыннарга чедишпезин садыгжы хомудап чугаалап олурар.

К. ХЕРТЕК.

ТҮҢНЕЛИН ҮНДҮРГЕШ...

Кызыл районнуң Шамбалыг кодээ Совединиң девискээринде агитквартираларның болгаш чурттакчы чоннуң аразында бедик культура, үлегерлиг корум-чурум дээш социалистиг чарыштың чартык чылда түңнелин кодээ Советтиң күүскому, совхоз дирекциязы болгаш херээженнер чөвүлели үндүргеш, тиилекчилерни илередип, шаңнал-макталдарны тывыскылаан.

Суурда 9 агитквартираларның аразында социалистиг чарышка Студентилер кудумчузунда «Аржаан» агитквартира тиилекчи болган. Бо кудумчунуң чурттакчылары хөй-нити ажылынга, суур чаагайжыдылгазынга аң идепкейлиг киржип, ниитиниң корум-чурумун үлегерлиг сагып келген. Ынчангаш ол агитквартирага (даргазы Б. Сарыглар, агитатору К. Ооржак) хүндүлел бижикти тывыскан болгаш Шушенское баар эргени берген. Ийиги черни «Дужут» агитквартира, үшкү черни Ленин кудумчузу ээлээш, чогуур шаңнал-макталдарга төлептиг болган.

Чурттакчы чон аразында «Эң бедик культурлуг өг-бүле дээш» чарыштың бирги черин Чалзаш Тюлюштуң өг-бүлези чедип алгаш, хүндүлел бижик-биле шаңнаткан.

С. МОНГУШ.

УЛАМ КӨДҮРЕР

Эрзин районнуң улус депутаттарының Бай-Даг кодээ Совединиң ээлчеглиг сессиязынга специалист кадрларның хөй-нити ажылынга киржилгезин чугаалажып көрген. Илеткелчи, совхозта профэвилел ажылчын комитединиң даргазы Р. Д. Сержинмаа болгаш санал берген депутаттар совхозтуң экономиказын көдүреринге специалистер боттарының биче эвес үлүг-хуузун киирип турарын демдеглээннер. Бай-Даг кодээ Советтиң девискээринде турар «Чаа орук» совхоз онгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш эрес-шудургу ажылдаан. Совхоз чартык чылда күрүнеге дужаар кодээ ажыл-агый продуктуларын эътти 100.6 хуу, сүттү 160 хуу, дүктү 164 хуу күүсеткен. Ол ышкаш совхоз мал бажының өзүлдезин бүгү чүзүн аайы-биле мыйыстыг бода малды 104 хуу, хойну 114 хуу, өшкүнү 135 хуу, чылгыны 113 хуу, төвени 112 хуу күүсеткени совхозтуң кодээ ажыл-агый специалистериниң шудургу ажылдаашкынының бир херечизи бо болуп турар.

Совхозтуң хойжу бригадаларының чарыжының мурнуку чылдарда тиилекчизи № 4 хойжу бригада мурнакчы адын бо чылын база-ла бадыткап шыдаан. Бригада (бригадир Севилбаа Байыр-оол, зоотехник Светлана Кенден, мал эмчизи Тамара Седи) төрүүр 100 баш хойга онаашкыр 91 хураганы ап, малдың өлүп хораар чоруун колдуула болдурбайн, кызымак ажылдааш, чартык чылда парткомнуң, дирекцияның, ажылчын комитединиң болгаш ВЛКСМ комитединиң бригадалар аразынга шилчиир чоруур Кызыл тугу болгаш өртектиг белек-биле шаңнаткан.

Кодээ ажыл-агыйның специалистери боттарының хамаарышкан ажылынга ак сеткилдиг, партияның болгаш чазактың хүн бүрүде салып турар сорулгаларын чон ортузунга таныштырып, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Оларның чижээнге кол мал эмчизи Оюмаа Лойгуну, мал эмчизи Тамара Седини, зоотехник Светлана Кенденни хамаарыштырып болур.

Оон-биле чергелештир чамдык специалистер хөй-ниитиниң ажылынга киришпес, шефтээшкиннерге, кодээ Культура бажыңынга болган кежээлерге бот-идепкей чогун илеткелчи болгаш санал берген депутаттар чидии-биле шүгүмчүлээннер.

Совхозтуң дирекциязы, ажылчын комитеди специалистерниң амыдырал-чурттталга байдалынче кошкак сагыш салып, оларны чурттаар орал-сава-биле өйүнде хандырбайн турганындан специалистерниң ажылдан үнер-кирер чоруу ковей болуп артышаан. Экономиканың кол адыры хой ажылы болур совхозка бо чылын 2 кол зоотехник солушканы малчыннарны сагыш човадып турар.

Амгы үеде совхозта кол экономист болгаш кол инженер чок болуп турар. Бо талазы-биле районнуң кодээ ажыл-агый эргелели дарый хемчегни алыры негеттинип турар. Санал берген депутаттар совхозтуң күзели-биле үндезин кадрларны өөредирин чедип алыр деп саналдааны чөптүг боор турар.

Сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгереңгей шиитпирни хүлээп алгаш, специалистерниң идепкейин, ролюн улам кодүрерин айыткан.

К. КУУЛАР.

Эрзин районнуң амыдырал хандырылга комбинады планның даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарында ол коллективте ажылдап турар улус депутаттарының киирип турар үлүү биче эвес. Коллектив амгы үеде хожудап турарлар чокка ажылдап турар апарганынга Эрзин кодээ Советтиң депутады М. Ш. Суван-оолдуң, Эрзин район Совединиң депутады Б. Л. Кара-Салдың эгелекчи саналдары болгаш сүмелери, эш-өөрүнге чедирип турар дузазы биче эвес салдарлыг.

Бо депутаттар коллективиниң ажыл-ижи дээш сагыш човангыр, мында ажылдап турар кижилер-биле сырый харылзаалыг. Ынчангаш олар комбинаттың ажылчыннары-биле кады ажыл-херектиң байдалын, оларның амыдырал-чурттталгазын, хөй-нити ажылдарын бо-ла сүмележип, чугаалажы берген турар.

ЧУРУКТА: даараныкчылар болгаш быжыкчылар З. Буян, О. Ондар, И. Норбу, С. Дажынбаа олар район Совединиң депутады М. Суван-оол (ортузунда), кодээ Совет депутады Б. Кара-Сал (оң талазындан мурнунда) олар-биле цехтиң планының күүселдезин көрүп турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Чаа чүүлдерни ажыглаар

МОРАЛЬДЫГ ДЕТКИМЧЕ АЧЫЗЫНДА

Чурттакчы чоннуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер дугайында партия болгаш чазак кичээнгей салып база материалдыг деткимчени көргүскени (сүттү болгаш өске чамдык продуктуларны садып алыр өртээн улгаттырганы, концентраттыг болгаш өске-даа чемнерни, тарылгага черни тускайлап база сайзырадып бээри) чурттакчы чондан картофельдиң, ногааларның, эъттиң, сүттүң, дүктүң артыкшылдарын садып алырының хемчээлин сөөлгү чылдарда элээн көвүдеткен. Бистиң чуртувустуң чамдык кодээ Советтери чурттакчы чондан кодээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын улам көвүдедири-биле моральдыг деткимчелерни сөөлгү үеде база билдилиг ажыглап турар апарган. Ону ындыг чижектен көрүп ап, практиктиг ажылга бистиң республиканың кодээ болгаш суур Советтери ажыглап болур.

Смоленск областың Ельнин районунда Теренин кодээ Совединиң бодунуң кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязының эгелээшкини-биле чурттакчы чондан картофель, ногаа, сүт, эът, дүк садып алырын көвүдедир хемчеглерни ажылдап кылгаш, аңаа моральдыг деткимчени база ажыглаарын көрген. Ол системаны кодээ Советтиң күүскому каш чыл дургузунда ажыглап келгенинден чондан садып алыр продуктуларның хемчээли дыка өскен.

Моральдыг идиг бериишкинниң чүгле продукт садып турар кижилер ап турар эвес, харын олар-биле деӊ хире-черге-биле аъш-чем фондузун көвүдедиринге киржип, продуктуларны чондан чыггаш, хүлээп алыр пунктуларга чедирип турар, күүскомунуң эки туразын барымдаалап тургускан кижилери база ап турар.

Чурттакчы чоннуң продуктулар артыкшылын садар талазы-биле база продукт чыыкчыларының социалистиг чарыжының бюллетенин округтар аайы-биле күүскомунуң бажыңында үргүлчү чарлап көргүзүп турар. Хөй продукция дужааганнарга болгаш эки ажылдаан чыыкчыларга Советтиң күүсекчи комитединиң хүндүлел бижиин байырлыг байдалга тыпсып турар.

Ол Советтиң девискээринде турар «Теренино» совхозтуң хүндүлел дептеринге чүгле кодээ Совет девискээринде эвес, харын-даа бүгү районда эң хөй продуктуларны чаңгыс чер-чурттугларындан чыылдың-на чыггаш, дужаап турар Илья Гаврилович Смирновтуң ады база немешкен.

Материалдыг деткимчени моральдыг шаңнал-макталбиле шын дүүштүрүп, чоннуң социалистиг чарыжын калбартып турары кодээ Советтиң чурттакчы чондан продуктулар садып алыр талазы-биле планын чедиишкинниг күүседирин хандырып турар. Кодээ Советтиң девискээринде чурттап турар ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш пенсионерлер онгу беш чылдың эгезинден бээр үш чылдарда күрүнеге сүттү-безин 520 тонналы саткан, өске-даа продуктуларны күрүнеге саттырарын кодээ Совет чедиишкинниг күүседип турар.

Кодээ ажыл-агый продуктуларының артыкшылын күрүнеге садарын көвүдеткени дээш моральдыг идиг бериишкинни ажыглап, ону шын болгаш билдилиг организастап турар талазы-биле Теренин кодээ Советтиң дуржулгазын Ельнин районнуң өске-даа кодээ Советтери ажыглап эгелээнин «Улус депутаттарының Советтери» журнал бижээн.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

АЖЫКТЫЫ БОЛГАШ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Тыва АССР-ниң иштики херектер органнарының удуртур ажылдакчыларының чөвүлел хуралы июль 12-де Кызылга болган. Чөвүлел хуралдың ажылынга Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң күүскомнарының иштики херектер килдистериниң начальниктери, оларның оралакчылары, Иштики херектер министерствозунуң харысалгалыг ажылдакчылары киришкен. Ол ышкаш чөвүлел хуралга республиканың прокуратуразының, Юстиция министерствозунуң, Дээди судунуң удуртукчулары олурушкан.

Иштики херектер органнарының чөвүлел хуралының киржикчилери Тыва АССР-ниң иштики херектер органнарының ажыл-чорудулгазының бирги чартык чылда түңнелдериниң болгаш хоойлу-дүрүмнү, корум-чурумну быжыглаарынга профилактиктиг болгаш оперативтиг ажыл-чорудулганың ажыктыын болгаш шынарын СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалының негелделеринге дүүштүр бедидер талазы-биле сорулгаларының дугайын чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң иштики херектер министри, иштики херектер албанының генерал-майору С. С. Чакар кылган.

Илеткелчи болгаш чөвүлел хуралга санал бергеннер иштики херектер органнарының профилактиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг бүгү ажылы СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалынга дүүштүр улам идепкейжээн, ажыктыы болгаш дээштии улам бедээн турар ужурлуг дээрзин онаалап демдеглээннер. Чоокта болуп эрткен республиканың партия активиниң хуралы, СЭКП обкомунуң калбак бюрозунуң доктаалы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чыылдырганы республиканың кодээ, суур Советтериниң күүскомнарының даргаларының, милицияның участок төлээлериниң киржилгези-биле болган чөвүлел хуралы республиканың иштики херектер органнарының ажыл-чорудулгазын экижидеринге, хоойлу-дүрүм сагылдазын, корум-чурум камгалалын экижидеринге таарымчалыг байдалдарны тургусканын демдеглээн.

Республиканың партия, совет органнары болгаш хөй-нииити организациялары-биле кады иштики херектер органнары бо чылдың бирги чартыында чамдык эки ажылдарны чорутканын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Ооң түңнелинде республикада кем-херек үүлгедир чорук эрткен чылдың бо үезинден, ооң иштинде азы четпээннерниң талазындан база кызырылган. Ниитизи-биле 9 районнарда кем-херек үүлгедир чоруктар эрткен чылдың бо үезинден кызырылган. Ынчангаш республикада бо талазы-биле элээн туруштуг чорук чедип алдынганын чөвүлел хурал демдеглээн.

Ынчалзажок республикада, ылаңгыя чамдык районнарда, оперативтиг байдал ам-даа шыңгыы болуп артпышаан дээрзи база демдеглеттинген. Аар кем-херек үүлгедир чоруктар, кижилерниң амытыны-биле холбашкан озалондактар, нииттиниң өнчү-хөреңгизин оорлаар, самчыгдаар чоруктар, өрт айыылы ам-даа бар болуп артпышаан.

Үстүнде демдеглеттинген четпестер болза иштики херектер органнарының чорудуп турар профилактиктиг, оператив-истелге ажылдарының четпезин, шынарының болгаш дээштиниң кудузун херечилеп турар. Комплекстиг, үнүүшкүннүг профилактикаларны районнарда чорудуп турар болза-даа, олар чурттакчылыг суурларны, чоннуң аңгы-аңгы кезектерин четче хаара тудуп шыдавайн турар. Оперативтиг ажыл талазы-биле херектерни истээринде болгаш тодарадып илередиринде улуг четпестер бар. Болдунган херектерни тып илередириниң хуузу эрткен чылдың бо үезинден кудулаан. Херек истелгезин саададыр, үндезилел чокка соксадыр чоруктар бар. Ол ышкаш иштики херектер органнарының профилактиктиг болгаш оперативтиг ажылында, органнарның бот составын кижизидер ажылда, эрге-хоойлу пропагандазында бар четпестерни илеткелчи болгаш санал бергеннер ханызы-биле анализтеп, тодаргай санал-оналдарны кийирип турган.

Республиканың иштики херектер органнары министерстводан, ооң килдистеринден болгаш адырларындан эгелээш, хоорайкүүскомнарның иштики херектер килдистеринге чедир боттарының ажыл-чорудулгазын ханы анализтеп, оларның арга-методун, стилин сайзыраңгайжыдары, профилактиктиг болгаш оперативтиг ажылдарның ажыктыын болгаш шынарлыын СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалынга дүүштүр улам бедидер ужурлуг дээрзин чөвүлел хурал демдеглээн.

Чөвүлел хуралга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киришкен.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Социализм чурттарында

НИИТИ ДҮЖҮТКЕ

Венгрияның баштайгы көдээ ажыл-агый дерии Молдавияга 1975 чылда келген. Ол болза ногаа бүдүрүлгезинге — хөрзүнну белетээринден, дүжүт ажаап алырынга чедир — ажыглаар комплекстиг система. Амгы үеде фасоль, огурец, согуна, перец өстүреринге венгр машиналар дузалап турар. Ындыг машиналарны ГДР-ниң, Чехословакияның болгаш ЭДЧ-ниң өске-даа чурттарының шөлдеринде база ажыглап турар.

Ол машиналарны даштыкы чурттарже үндүр садыгларының айтырыын харылап турар «Комплекс» деп даштыкы садыг фирмазы 50 чурттар-биле садыг харылзаазын тудуп турар. Ооң эң улуг садып алыкчызы — Совет Эвилели. Совет Эвилели бо чылын бедик бүдүрүкчүлүг 1800 тараа хораннакчыларын алыр.

Социалистиг чурттарның «Агромаш» организациязының программазын ёзугаар, совет документилерге үндезилеп, виноград болгаш каттар өстүрүп, ажаар тускай механизмнерни Венгрия бүдүрүп үндүрүп турар. Совет Эвилели бо чылын ындыг машиналарны бир миллион ийи чүс муң рубльге садып алган.

Венгрияның көдээ ажыл-агый машина бүдүрүлгези бүдүрүлгезин социалистиг кооперастаашкынынче болгаш специализастаашкынынче шалыпкын кирипкен. Янзы-бүрү адаптерлерни болгаш ГДР-ге бүдүртүнүп эгелээн чүүл-бүрү чүъктер чүдүрүп, дүжүрер прицептерни Венгрия кылып үндүрүп турар. Чехословакия-биле кады садтарга ажылдаар улуг эвес тракторларны, оларга херегләэр азар механизмнерни, свёкла ажаар машиналарны, роторлуг культиваторларны бүдүрүп турар.

Мелиорация программазы

Мелиорацияның дузазы-биле Чехословакияда тарылга шөлү сөөлгү чылдарда 300 муң гектарга калбарган. Мелиорация чоруттунган шөлдериниң дүжүдү 70 хуу арбыдаан.

2000 чылга чедир 60 миллион кронну чарыгдап тургаш, чеди миллион гектар шөлге чер ажылын боттандырып болур кылдыр болбаазырадыр. Амгы үеде Моравия областың девискээринде мелиорация ажылы аажок калбарган.

ГАВАНА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

ДАККА. (СЭТА). Кала-даа каттышпаан чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңчыларының Гаванага ам болур VI конференциязы хөй-нииттиниң калбак кезектериниң аразында улуг сонуургалды болдуруп турар деп, СЭТА-ның корреспондентизинге Бангладештиң Тайбың чөвүлелиниң даргазы Абдус Самад медеглээн. Гаванага ужуражыышкын эң-не хөй төлээлекчилиг болур болгаш делегейниң политиктиг амыдыралынга онза чугула болуушкун болур деп, ол чугаалаан. Империализм-биле, неоколониализм-биле, расизм-биле болгаш аппартеид-биле демиселге кала-даа каттышпазының шимчээшкининиң ат-алдары кажангызындан-даа артыкка өскен болгай. Кала-даа каттышпазының шимчээшкининге хөй-кезииниң киржип турары Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының мурнунда туруп турар чугула болгаш соңгаарладып болбас айтырыгларны Гаванага чугаалажып көөр. Оларның шуптузу-биле бир демей, Бангладеш амгы үениң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге сонуургалдыг. Оларның аразында Африканың мурнуу чүгүнүң улузун долузу-биле хостаары, араб улустарының, ооң иштинде Палестинаның улузунуң хоойлу ёзугаар эргелеринге дүгжүп турар Чоокку Чөөн чүкке ёзулуг тайбыңны чедип алыры, чөптүг чоруктуң болгаш делегей харылзааларын чаартып тургузар дээш демисел кирип турар.

Ам болур конференцияга Бангладеште болгаш өске-даа чурттарда улуг сонуургал болза ол конференция эң-не баштай социалистиг Кубага болурунда.

ТАЙБЫҢ ТАЛАЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ ПОХОДУ

ТОКИО. Атомнуг болгаш водородтуг чепсектиг хоруглаары дээш Бүгү-япон чөвүлелдиң болгаш Тайбыңның япон комитединиң инициативазы-биле организастап чоруткан тайбыңның чаңчыл болган марыжының киржикчилериниң база бир колоннасы Японияның янзы-бүрү районнарындан эгелеп турар 13 оруктарның бирээзи болур Хоккайдо деп япон ортулуктан үнүпкеннер.

Атомнуг айыылга удур, Японияда америк шериг бааларын узуткаары дээш, АКШ-тың ядролуг стратегиязынче чуртту улам-на ханызы-биле кииргиштирер деп турар Японияның чагырыкчы бөлүктериниң планнарынга удур бүгү улустуң ол походунда 10 миллион хире кижи киржип турар.

(СЭТА).

ЧАА ХАМААРЫШПАС КҮРҮНЕ

КАНБЕРРА. (СЭТА). 87 чыл дургузунда англи колониалдыг тергиидеалдиң болгаш ийи чыл дургузунда бот-башкарттынылгазының соонда Гильберттиң ортулуктары хамаарышпас чорукту июль 12-де алган. Аныяк күрүнениң административтиг төвү (ону моон соңгаар бүгү география карталарынга Кирибати деп адаар апаар) Тараве хоорайга июль 11-ден 12-же дүне када британ тукту дүжүрген болгаш эрге-чагырганы Иеремий Табаиге баштаткан национал удуртулгага дамчыдып бээр.

Кирибати күрүне Оожум океанның барыын талазында 16 коралл ортулуктарда туруп турар. Оларның ниити шөлү 861 дөрбелчин километр, а чурттакчы чону — 55 муң хире кижи.

Экватор чоогунда изиг болгаш шык климаттыг ортулуктарның чурттакчы чону колдуунда-ла кокос тоорук пальмаларны, тропиктиг фруктуларны өстүрүп, а ол ышкаш балык тудуп база копра бүдүрүп турар. Экономиканың кол үндезиннериниң бирээзи болза фосфаттарны казып тывары болур. Ол тывыш британ фосфат компаниязының холунда турар.

Ортулук күрүнениң удуртулгазының мурнунда англи колонизаторларның арттырып кааны нарын социал-экономиктиг айтырыглар туруп турар. Кол айтырыг болза ол черниң үлетпүрүн хөгжүдериниң, чурттакчы чоннуң амыдырал деңнелин бедидериниң сорулгалары, бижик билбес чорук-биле демисел болур.

Б. КРАЙСКИЙНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВЕНА. (СЭТА). Палестинаны хостаарының организациязының күүскомунуң даргазы Я. Арафат-биле Венага болган ужуражыышкын-биле холбаштыр австри чазакка хамаарыштыр Израильдиң килеңнээшкиннери хенертен болбаан чүүл болур деп, Австрияның канцлери Б. Крайский медеглээн. Палестинаны хостаарының организациязы болза Палестинаның бүгү араб улузунуң ёзулуг төлээлекчизи болур дээрзин израильчилер адактың соонда черле билип алыр ужурлуглар деп, ол демдеглээн. Барыын Иорданга болгаш Газа секторунга автономия дугайында Израиль чазактың амгы бодалын Мурнуу Африкада бантустаннар-биле ол деңнээн. Австрияның канцлериниң бодап турары-биле алырга, Израиль биле Египеттиң аразында ол районнарга автономия дугайында чугаалажыышкыннар кандыг-даа түңнелдерге чедирбес.

Палестинаны хостаарының организациязының баштыңы Я. Арафатты Б. Крайский араб делегейниң айтырыгларын эки билир улуг угаанныг кижи кылдыр үнелеп көрген.

УДУРТУКЧУ ОРГАННАРНЫ СОҢГААН

РИМ. (СЭТА). Итали Коммунистиг партияның Төп Комитединиң болгаш Төп контроль комиссиязының аңаа болган пленумунга ИКП-ның чаа удуртукчу органнарын соңгаан.

ИКП-ның удуртулгазының составын 36 кежигүн турганындан 32 кижиге чедир кызырган. Ооң составынга Л. Лонга, Компартияның чиңгине секретары Э. Берлингуэр болгаш партияның өске-даа сураглыг ажылдакчылары кирген. Пленум партияның чаа секретариадын 7 кижи составтыг кылдыр соңгаан.

ИКП ТК-ның болгаш Төп контроль комиссиязының пленумунга делегейниң, партия ажылының, пропаганда болгаш информацияның, культураның, экономиктиг болгаш социал айтырыгларның беш комиссиязын тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Пленумга партия институттарының болгаш төптериниң директорларын томуйлаан. «Унита» солунунуң директорунга А. Райхлинни бадылаан.

Бомбей — Индияның улуг үлетпүр болгаш культура төвү, Ленинградтың төрелдешкек хоорайы. Ийи хоорай алдарлыг төөгүлүг эрткен үе-биле холбашкан. 1917 чылда Ленинградка «Аврораның» дааштаашкыны чаа эраның эгелээнин чарлап дыңнаткан, а ужен чыл эрткен соонда Бомбей Индияга колониалдыг тергиилелди чок кылган хамаарышпас чорук дээш демиселдиң төвү болу берген.

ЧУРУКТА: Бомбейниң эрик кыдыында.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ЭРГЕГЕ ХАЛДААРЫНГА УДУР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сиу дээр индей аймактың шагдан бээр алыс чурттап чораан черлеринче үлетпүр корпорацияларының болгаш оларны деткип турар эрге-чагыргаларының семээшкиннеринге удурланган маршты ол аймак Блэк-Хилске (Мурнуу Дакота штатка) эрттирген.

«Америк индейлерниң шимчээшкининиң» инициативазы-биле организастап чоруткан АКШ-тың индейлерниң ээлчеглиг хөделиишкинин ол районда девискээрни эрге-чагыргаларның садып алгаш, оларны ында тывылган уран рудаларын казып тывары-биле үлетпүр ээлеринге дамчыдып бээр деп турарының ужурундан болган. Удурланыышкын марыжының 2000 хире киржикчилериниң бир үн-биле медеглеп турары-биле алырга, ол районга уран рудниктерин тургузары долгандыр турар бойдусту хораннаарынга чедирер болгаш индейлерниң чурттаарынга эң-не таарымча чок байдалды тургузуптар.

Чурттуң үндезин чурттакчыларының культура салгалдарының болгаш оларның улам ыңайгы салым-чолунуң дугайында кандыг-даа сагыш салбайн, оларга хамаарыштыр боттарының хүлээлгелерин эрге-чагыргалар ам хөй удаа үреп келгеннер. Индейлерни оларның ээлеп турган черлеринден мурнунда ойладып турган болгаш ам-даа ойлатпышаан.

Блэк-Хилсте чурттап турар сиу дээр индейлерниң 50 млн. акр черин хоойлуга удур хунаап алган. Ниитизи-биле Каттышкан Штаттарда үлетпүр корпорациялары болгаш чер ээлери индей аймактардан хөй миллион гектар черни хунаап алганнар. Чижээлээрге, Нью-Йорк штатта чурттап турар мохаук деп аймактың 3,6 млн. га, онейда аймактың—2,4 млн. га, Мэн штатта пенобскот болгаш пассамакуоди аймактарның 4,8 млн. га черлерин хоойлуга удур хавырып алган. Америк парлалганың сан-түңүн ёзугаар алырга, резервацияларда безин чурттап турар индейлерниң чыл бүрүзүнде-ле 18 муң га черлерин хавырып ап турар.

КЫМ БУРУУЛУГУЛ?

ЛОНДОН. (СЭТА). Соңгу Ирландияда ам он чыл дургузунда уламчылап келген хан төгүүшкүннүг демисел Лондонуң эрге-чагыргазының буруузу-биле болган. Ольстерниң чугула социал-экономиктиг айтырыгларын шиитпирлевейн, англи эрге-чагыргалар тургустунуп келген байдалдан шериг-полицейжи истеп-сүрүүшкүнну күштелдирериниң аргазы-биле үнер деп турар. Ол чорук Великобританияның ол кезээниң чурттакчы чонун чаа-чаа хилинчектээшкинге таварыштырып турар. Соңгу Ирландияның чурттакчыларының хамааты эргелерин болгаш хосталгаларын каржы-дошкуну-биле үрээни дээш англи чазак дорт харыысалгалыг.

Бодунуң ажылын июль 11-де ында дооскан Соңгу Ирландияда Великобританияның хөделиишкиннерин истаар талазы-биле делегей трибуналы шак-ла ындыг шииткелди үндүрген. Баштайгы хуралы эрткен чылын күзүн болган ол трибуналдың составында Англияның, Ирландияның, АКШ-тың болгаш өске-даа чурттарның сураглыг политиктиг болгаш хөй-нииити ажылдакчылары кирген.

Барык бир чыл дургузунда трибунал англи армияның, Соңгу Ирландияның полициязының болгаш Ольстерни камгалаарының полугу деп адаар шериг кезээниң хөделиишкиннерин истеп келген. Хилинчектээшкинниң болгаш Соңгу Ирландияның чурттакчыларының хамааты эргелерин база хосталгаларын каржы-дошкуну-биле үреп турганының чаа-чаа херечилелдерин чыып алган.

Социалистиг интеграция боттанышкында

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ УЗУН ХУУСААЛЫГ ПРОГРАММАЗЫ

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң (1978 чыл) сессиязының XXXII хуралынга хүлээп алдынган, көдээ ажыл-агыйның база аъш-чем үлетпүрүнүң талазы-биле кады ажылдажылганың узун хуусаалыг программазы аъш-чем айтырыгларын шиитпирлээринге ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарның курлавырларын болгаш күженишкиннерин каттыштырар талазы-биле чаа үе-чадапы ажыдып турар. Кады ажылдажылганың хөгжүлдезиниң 1990 чылга чедир стратегиязын айыткан ол программаның эчис сорулгазы болза чурттакчы чоннуң амыдырал деңнелин бедидеринге улам ажыктыг идиг бериишкини болуп турар.

Социалистиг чурттарга көдээ ажыл-агыйның чиг-эдии-биле херек кырында аъш-чем үлетпүрүнүң бүгү продукциязын бүдүрүп турар. 1951 чылдан бээр 1977 чылга чедир ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарның көдээ ажыл-агыйының ниити продукциязы 2,4 катап, ооң иштинде мал ажылының ниити продукциязының хемчээли — 2,8 катап, үнүш ажыл-агыйының — 2,1 катап өскен.

Көдээ ажыл-агыйның дүрген көдүрлүүшкүнүү ооң материал-техниктиг баазазын быжыглаарының интенсивтиг факторларының, хамыктың мурнунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң күзели-биле хандыртынган. ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарга тракторлар паркы 1950 чылдың деңнелинден барык-ла беш катап, а тараа ажаар комбайннар 4 катап ажып турган. Ол-ла үеде минералдыг чемишкидилгени ажыглаары 11 катап өскен. Делегейниң бүгү чонунуң 10 хире хуузу бооп турар чурттакчы чоннуг, социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарында сөөлгү чылдарның түңнели-биле алырга, делегейге бүдүрер бүгү тараазын, бобы культураларының, эъттиң болгаш кыш чуургазының 20 хуузун, сүттүң 30 ажыг хуузун, чигирниң болгаш маргариниң 25 хуузун бүдүрүп турар.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге болгаш чоннуң хереглелдерин хандырарынга төөгү талазы-биле тургустунган күш-ажылдың социалистиг делегей хуваалдазы улуг ужур-дузалыг бооп турар. Совет Эвилели тарааны болгаш ховенни даштыкыже садарының күзели-биле ГДР-ниң, Куба республиканың, ПУР-нуң болгаш ЧССР-ниң хереглелдери дыка улуг хемчээл-биле хандыртынып турар. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның даштыкы садыг талазы-биле кат-чимиске болгаш ногааларга, таакпыга болгаш таакпы кылыгларынга, виноградтыг арагаларга хереглелдерин Болгария хөй нуруузунда хандырып турар. Социалистиг рынокка Венгрия биле Румыния— чимистиг, ногааларны, консерваны, куш эъдин болгаш тарааны; Польша — эът продуктуларын, алгы-кеш чиг-эдин, Куба — чигир чиг-эдин, ананасты, таакпыны; Чехословакия — пивону, солодту, хмельди; Моол — хөм алгы-кеш чиг-эдин, эътти болгаш дүкту берип турар. ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарга чоннуң кижи санынга онаашты аъш-чем продуктулар бараанарын садарының хемчээли 1960 — 1977 чылдарда Болгария — 2,38 катап, Венгрияга — 2,47, ГДР-ге —1,88, Моолга—1,82, Польшага—2,66, Румынияга — 3,34, ССРЭ-ге 2,20, Чехословакияга — 1,82 катап өскен.

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң өзүлдези чурттакчы чоннуң аъш-чемин экижидеринге боттуг өскерилгени болдурган. Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарында аъш-чем продуктуларын хереглээриниң рационну колдуунда-ла физиологтуг нормаларның негелделеринге дүгжүп турар.

Амгы үеде ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарның мурнунда аъш-чемниң шынар составын экижидер сорулга тургустунуп турар. Ылаңгыя эът болгаш эът продуктуларын, а ол ышкаш ногааларны болгаш фруктуларны чемге хереглээриниң балансызын көвүдедир айтырыгларны шиитпирлээри негеттинип турар.

ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарның узун хуусаалыг кады ажылдажылгазының ниити программазының дугуржулгазында айыттынган стратегиязы чурт бүрүзүнге бодунуң бүдүрүлгезин интенсивтиг хөгжүдеринге, а ол ышкаш күш-ажылдың социалистиг делегей хуваалдазын калбартырынга болгаш ханыладырынга үндезилеттинген. Ол программа болза Куба республиканың болгаш Моолдуң көдээ ажыл-агыйын болгаш аъш-чем үлетпүрүн дүрген хөгжүдеринге болгаш ол чурттарның экономиктиг хөгжүлдезин ЭДЧ-ниң кежигүнү өске күрүнелериниң деңнелинче чедиреринге бүгү таларлыг идигни бээр. Сонуургалдыг чурттарның материалдыг, саң-хөө болгаш эртем-техниктиг курлавырларын мөөңнештирери Кубага чигирни болгаш цитрусту, МАР-га мал продуктуларын бүдүрерин көвүдедир арганы бээр.

Узун хуусаалыг ниити программада бүдүрүлгени интенсивтиг чорударының негелделеринге дүгжүп турар көдээ ажыл-агыйның чаа перспективтиг сорттарын шинчилеп тывары, бедик концентраттыг чаа чемишчидилгелерни чогаадып кылырын болгаш чемишчидилге бүдүрер талазы-биле күчүлерниң чаа тудугларын кылырын көрүп турар.

Кады ажылдажылганың бир кол угланыышкыны болза малдың чем баазазын быжыглаары болур. Сонуургалдыг чурттар каттышкан күш-биле кукурузаны тараа болгаш силос кылдыр болбаазырадыр кылырының технологиязын шиңгээдип ап, нептередирин планнап турар.

Чимистерни, виноградты болгаш ногааларны бүдүрерин көвүдедирде бедик дүжүттүг сорттар-биле хандырар. Консерва үлетпүрүнге ногаа чиг-эдин комплекстиг ажыглаарын хандырары-биле амгы үениң технологиязын калбаа-биле ажыглаар. Селекционерлерниң эртем-техниктиг кады ажылдажылгазын ханыладырының үндезининге картофель бүдүрерин улам көвүдедир. Чижээ, ЭДЧ-ниң киржикчилери өске күрүнелерниң хереглелдерин барымдаалап Польшага тарып олуртур болгаш столовайга ажыглаар картофельдиң бүдүрүлгезин улам калбартыр.

Тракторларның болгаш тараа база мал чемнери ажаар боду чоруур комбайннарның, а ол ышкаш аъш-чем үлетпүрүнге хереглээр амгы үениң бедик бүдүрүкчүлүг комплекстиг дериглелериниң болгаш технологтуг шугумнарының бүдүрүлгезин специализастаарын болгаш кооперастаарын программада көрүп турар. Улам күчүлүг тракторларны (130 —150 аът күштүг) ажыглаанының ачызында трактор паркының энергетиктиг күчүзүнүң хандырылгазы 60 хуу чедир көдүрлүр, шоолуг эвес капитал салыышкынның чарыгдаан үеде безин көдээ ажыл-агый машиналарының агрегаттарының бүдүрүкчүлүү бүдүн чартык-ийи катап бедиир болгаш тараа культураларын ажаап алырының үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир.

Амгы үеде ЭДЧ чурттарының болгаш ооң органнарының күженишкиннери тодаргай айтырыгларның талазы-биле хөй болгаш ийи талалыг дугуржулгаларның төлевилелдерин белеткээринче мөөңнеттинген. Кады ажылдажылганың бүгү 34 айтырыгларының талазы-биле 1980 чылга чедир керээлерни чарарын көрүп турар.

ЭДЧ кежигүнү чурттарның кады ажылдажылгазының ниити программазында ооң узун хуусаалыының, комплекстииниң талазы-биле чүүлдер улам калбарып, беш чылдарның болгаш оон-даа ур үениң планнарын аайлап дүүштүрериниң чорудулгазын ханыладыр байдалдар тургустунуп турар.

Р. УЛТАНБАЕВ,
экономика эртемнериниң доктору.
(ПМА).

Өлүрүкчүлерниң төлээзи Парижте

КНО-нуң чанында «Демократтыг Кампучия» деп адаар чүүлдүң (Пол Поттуң дүжүрткен ёзу-чурумунун) төлээлекчизи Тьюнн Праситтиң Францияга аян-чорук кылып келгенинин дугайын Парижтиң «Матэн» солуну дыңнаткан. Ол аңаа даштыкы херектер министерствозу-биле харылзаа тургузуп алыры-биле чедип келген, ынчалза-даа Кэ д' Орсэниң төлээлекчилери, оларның медеглеп турары-биле алырга, оон ойталааннар.

Шынап-ла, ол черниң парлалгазының чугаалап турары-биле алырга, «шыргай арга-арыг иштинде чаштынып турар болгаш төөгүде эң-не хөй өлүрүүшкүннерге буруудаттырып турар маоистерниң бөлүү-биле» харылзаа тудары ындыг-ла эки эвес. Ынчангыже өлүрүкчүлерниң төлээлекчизи Парижке телевидение дамчыштыр чүве чугаалаар аргалыг болган.

«Кампучияның төлээлекчизи» ооң ёзу-чурумунуң үезинде кхмерлер «аъш-чемниг, тергиин таарымчалыг квартиралардыг, эмнерлиг болгаш чылда ийи катап идик-хепти ап турганнар» деп корреспондентилерге медеглээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, «бис бодувустуң чуртувуска кижиниң кол эргелериниң айтырыын шиитпирлепкен бис» деп, ол бадыткаан.

Пол Пот болгаш ооң калчаалыг компаниязы шынап-ла ол айтырыгны шиитпирлепкеннер. Чүгле боттарының-биле. Дөрт четпес чылдың дургузунда террорнуң болгаш аштың база чуртка аарыгларның түңнелинде үш миллион кижи өлген. Бүгү интеллигенцияны чок кылган.

«Пекинниң-биле кампучи улустуң эргелериниң камгалакчыларының» боттарын агартырын оралдажып турары билдингир. Француз телевидениези оларның агартынарынга канчап дузалай бергенил? Ол элдептиг-дир!

А. ИГНАТОВ,
ПМА-ның тускай корр.
Париж.

Аяк шайны Аартап ора...

ИЕНИҢ КҮЗЕЛИ

(ӨПЕЙ ЫРЫ)

Сөзү, музыказы А. ЧЫРГАЛ-ООЛДУУ.

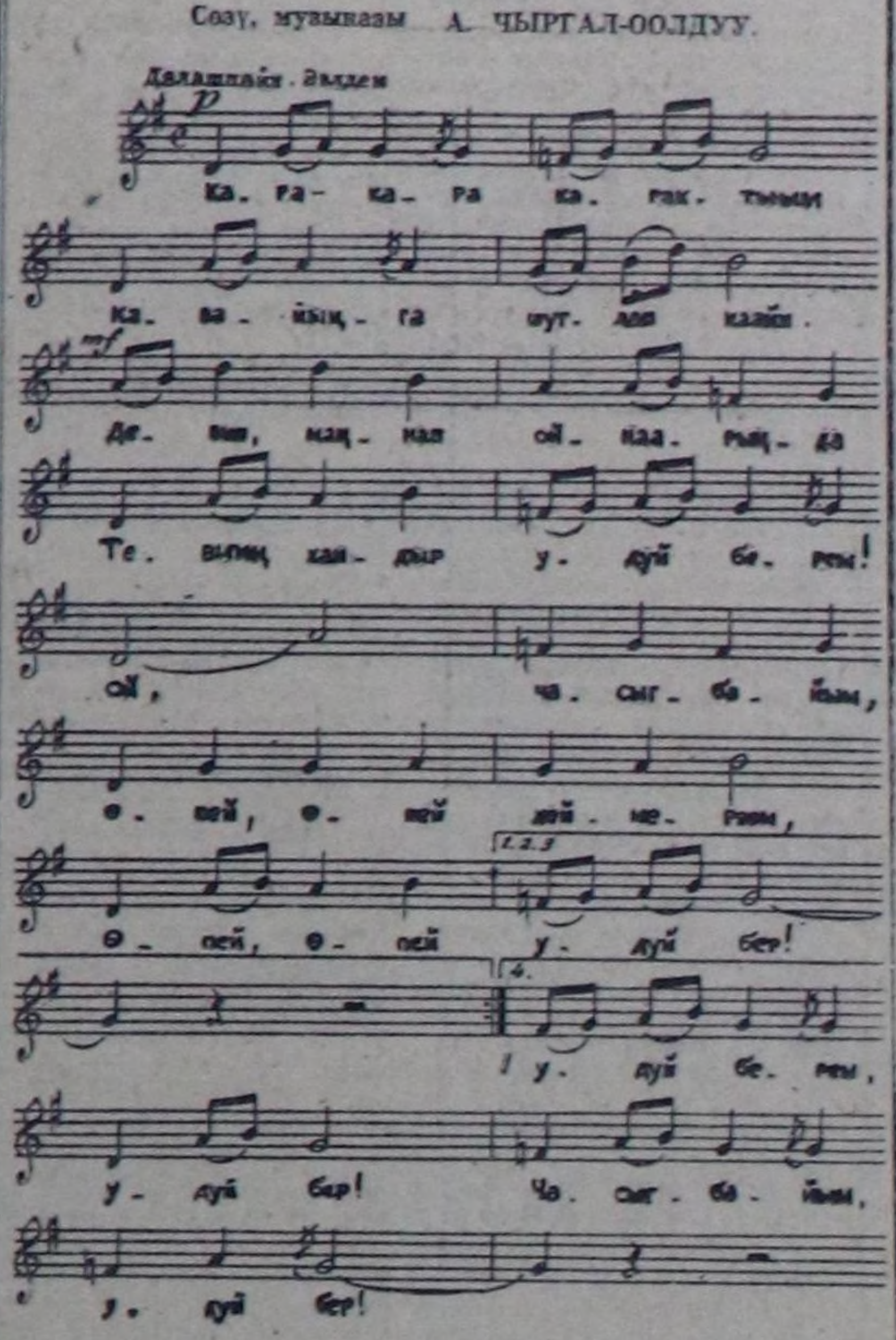
Далашпайн. Эвилең
Ка-ра-ка-ра ка-рак-тыым
ка-ва-йың-га шуг-лап каайн.
Де-вип, маң-нап ой-наа-рың-да
Те-виң-ниң хан-дыр у-дуй бе-рем!
Ой, ча-сыг-ба-йым,
Ө-пей, ө-пей хей-ме-рээм,
Ө-пей, ө-пей у-дуй бер!
1.2.3
4.
у-дуй бе-рем,
у-дуй бер! Ча-сыг-ба-йым,
у-дуй бер!

Кара-кара карактыым,
Кавайыңга шуглап каайн.
Девип, маңнап ойнаарыңда,
Тевиң хандыр удуй берем.

Оой, чассыгбайым!
Өпей, өпей хеймерээм,
Өпей, өпей удуй бер!

Келир үең магалыг,
Херелдеңген ай, хүн дег,
Кадык, шыырак өзүп келгеш,
Кадыг маадыр болу бээр сен.

Оой, чассыгбайым!
Өпей, өпей, хеймерээм,
Өпей, өпей, удуй бер!

Каптагайны дээскинер
Космонавт-даа болур сен.
Эртемнерни туран-биле
Эргек базып шиилип аар сен.

Оой, чассыгбайым!
Өпей, өпей, хеймерээм,
Өпей, өпей, удуй бер!

Дайын халап болбазын!
Тайбың мөңге быжыксын!
Хүнүн сени кагбас болзун!
Хүннүң-даңның чырытсын!

АЖЫЛЧЫН ООЛ

Куу доозун бургүрт чыткан
Кудумчуну асфальтылаан.
Ээжээ сүвүр туфльдерин
Эжеш изин оортан тыппайн,
Көрүнчүк дег чайыннаваан
Көзенектер кайгап тур мен.
«Суурунга хорун орбайн,
Сула чаңнап, чедип кел» деп,
Оолак, мени хоорайже
Ойнай-сылдай чаладың чоп.
«Арматурщик, каңнакчы дээш
Ажыл-ла хөй» —диведиң бе.
Чаңгыс-ла чыл эрткелекте
Чалымнар дег бажыңнарлыг
Чаа хоорай көстүп кээр деп
Сагынмааның кеми ол бе?
Адрезиң айтырбайн,
Аанакайын, часкан-дыр мен.
Тудугларда кыстар-ла хөй—
Дуругларда чуңмалар-ла:
Чугай чуурган, соңга чуттан,
Чурумал дег чоруп турлар.
Чүреккейим көгү болган
Чүгле сени көрбейн тур мен.
Эрткен чоңдан айтырар дээш,
Эгени бээр — талаар-дыр мен.
«Хоорайда шөлээчирээн
Кончуун аар моон!» дижир ыйнаан.
Даргазынга чеде бергеш,
Дашчылаарын дилээр-дир ийин.
Ийн билээм сывырынгаш,
Иженирин аазаар мен —
Эптей салган тууйбуларым
Орду-бажың болгалакта,
Эргим кыстың кызыл арны
Оолак меңээ көстүп келзин.

Юрий КЮНЗЕГЕШ.

БОЛЧАГГА

Ыржым кежээ болчаан черге
Ынаам кысты манап ор мен.
Айыткан шак шагда ашкан
Амдыы кызым ам-даа сураг.
Өөрүшкүмнүң оду өжүп,
Өрү-куду харагылап,
Чедип кээрин достүнмейн,
Четтикпейн, манап тур мен.
«Дүвүреве» диген ышкаш,
Түмен сылдыс чивеңнешти.
Сеткилимни оожуктуруп,
Сериин салгын сүйбап турду.
«Ынча дыка муңгарава,
Ынааң уруг чедип кээр»—деп,
Сылдырашкан ногаан бүрү
Сымыранчып турган ышкаш...

А. ШОЮН.

ДҮВҮРЕВЕ, КҮЖҮР АВАЙ

«Оолдуг кижи—
Оя чоруур»—дижири дег,
Оглуң мен дээш,
Оожургал чок чорба, авай.
Эр боол өзүп,
Эзеңгиден тептиниптим.
Дүн, хүн дивейн,
Дүвүреве, күжүр авай.
Чалаан черим
Чаа оруу херли берди.
Хайым хемнер,
Кадыр даглар аалым болду.
Кайда, чүде
Канчап барган төлүм сен?
—деп,
Хей-ле черге
Кээргей бербе, ынак авай.
Өгленишкен
Өөрүм көргеш, адааргава.
Амыраам кыс
Ам-даа чок деп чектевейн көр.
Чагааларым
Саадай берзе, ундарава.
Чайым чок тур,
Сагышсырай бербе, авай.
Ынак, төрээн
Күрүнемни камгалажыр,
Ыдык, улуг
Хүлээлгем бар, утпа, авай.
Бөмбүрзектиң
Бөгүн соккан судалдары
Дүшкүүрлүг дээш,
Дүвүреве, күжүр авай.
КАМаз, БАМ-да,
Хайым иштиг камгалалда
Шүглүп турар
Чүреккир төл—мен мен, авай.
Октаргайже
Орлан үрен ушкан дишсе—
Ону база
Оглум-дур деп бода, авай.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ЙӨРЭЭЛ

(Кыс берген черге)

Бастырганы чыраа болзун.
Баштаңгызы маңнык болзун.
Эдилээни мөңгүн болзун.
Ээртээни чыраа болзун.
Арт ажарда бараанныг болзун.
Аалга келир чоннуг чорзун.
Хову кежерде доозуннуг болзун.
Хоор-сарыг чылгылыг болзун.
Хараган дег малдыг болзун.
Хая дег эттиг болзун.
Урук тудар оолдуг болзун.
Улагта мунар аъттыг болзун.
Сыдым тудар оолдуг болзун.
Чыраа, саяк аъттыг болзун.
Дөң черге өөн хондурзун.
Дөштүг черге малын чалазын.
Торлаа дег өнер болзун.
Торга дег каас болзун.

О. ДАРЫМА
дыңнап бижээн.

Сонуургактарга

⊙ *Саксония (ГФР) чурттуг бир фермерниң уруу Стефания Клозе бичиизиндец тура-ла аът мунукчузу болурун күзеп чораан. Аът орнунга инекти ээртеп мунар кылдыр өөредип алган. Ам ооң ол өөредип алган инээ моондактарга торулбас ажа шураар болу берген.*

Стефания бо чылын 12 харлаар, а ооң инээ Нелли үш харлыг.

⊙ *Прагада (ЧССР) национал театрның көжегези 12×13 метр хемчээлдиг. Чех уран чурулга төөгүзүнде ол көжеге дээрге эң-не улуг болгаш нарын, уран чурук боор турар. Ол кайгамчык ажылды чех чурукчу Войтех Гинайс (1854—1935) тургускан. Ук көжеге барык-ла чүс чыл дургузунда туруп келген. Ийи чыл мурнунда ол национал театрның иштин эде чаартып тургузар дээш, бир-ле дугаар ол көжегени дүжүрген болгаш катап чаартылгага дужааган.*

Войтех Гинайс ол кайгамчык ажылды үш ай иштинде кылып келген. А ону катап чаартып тургузарынга оон хөй үе негеттинер. Чүге дээрге, ук чурумалдың каас-чараш улуг постуң элеп урелгени аажок: довурак-доозун үглээн, прожекторларның чырыы сулараан, өң-баазын будуктарның өңү читкилээн. Көжеге аажок улуг хемчээлдиг болганындан кылыр ажыл нарын, берге. Ынчалза-даа чаартыкчылар Вера Земанова, Владислав Лахоут, Ян Гала болгаш Франтишек Седлак ол ажылды тергиин эки кылып дооскаңнар. Национал театрның ниити чаартылгазы 1983 чылда доостур.

Чылдар болгаш кижилер

В. ЯН БОЛГАШ ӨӨК СУУР

1920 чылдың орай күзүнүнде Устуг кызаа оруу-биле он шаа тергелиг аъттар калгып орган. Оларның дыннарын чолдак негей тоннарлыг, малгаш апарган сапык идиктерлиг, селбер хой кежи бөрттерлиг, улуг салдарлыг орус тараачын кижилер тудуп чораан.

Коштуң эң соондан кырган доруг аът илгип орган. Ооң ээлери болур үш кижи—өгнүң эр ээзи, ооң кадайы, бичии оглу—кудургайларга тергеге олуруп каап, өскергейлерге кылаштажып каап чорааннар.

Өгнүң баштыңы Василий Григорьевич Янчевецкий дээр. Ынчан ооң ат-сураа үнмээн, апаа-ла башкы кижи. Өгнүң херээжен ээзин эргеледип Мака дижир, база башкы кижи. Оларның бичии оглу Миша (шаа барып, ачазының дугайында номну ол бижээн).

Баш удур чугаалап каалы: «Чингис-хаан», «Батый» деп улуг романнарның автору, делегейге ат-сураа үнген улуг чогаалчы В. Янның Тываже кел чыгканы ол. Ынчап Василий Янчевецкий чогум чүү кижил дээрин кым-даа билбес. Угаанныг кижилер черле ындыг: биче сеткилдиг, бодун мактанмас, ону чүгле үе-шаг илередип кээр.

Янчевецкийлерниң өг-бүлези ол үеде Урянхай крайга көшкен орус тараачыннарның ажы-төлүн бижикке өөредир дээш Ачинскиден чорупкан. Ол шагда Ачинскиден Минусинскиге чедир 500 бырыстаа, оон Саян сынын ажыр Хем-Белдирже (амгы Кызыл) чедир база ынча хире деп чугаалажып турган. Ынчан Саянда оруктуң көвүрүглерин үреп каапкан, өртээлдерде казанактарның эжиктери, соңгалары чок, аът кажааларын өрттенип калгылаан, чер болганда гранаталар чазылган оңгарлар, хаалаларда пулемёт октарының үттүг-таарлап каапкан истери чыткылаар турган—хамааты дайынның чаа демдектери ол.

Ынчап чорааш, тергелиг кош Урянхай крайга чедип келген.

АМГЫ Туран хоорайның мурнуу чүгүнде он хире бырыстаа черде Бии-Хемниң бичии адыры—Өөк дээр хемчигеш агып бадып чыткан. Ооң эриинде элээн каш доорбаш бажыңнар ийи одуруг кылдыр чыскаалы берген—Өөк суур ол.

Өөк суур ынчан ийи уштуг турган. Бир ужунга карартыр будуп каан чылыг тулуп тоннарлыг, ак кидис идиктерлиг баяттар, өскезинге бөрү кежи бөрттерлиг, улуг салдарлыг ядыы тараачылар чурттап турган.

Ынчан суурга школа бажыңын үш чыл бурунгаар-ла туткан. Хамааты дайынның уржуундан ол ээнзирээн турган. Школаның бир өрээлинге таныыл чурттап турган, бирээзинге чаа келген башкылар — Янчевецкийлерниң өг-бүлези доктаай берген.

Өөкке келгениниң даартазында Василий Григорьевич бүгү бажыңнарны кезип, соңгаларны соктап, чаа башкылар келгенин чарлап, улуг кижилерни чыып эгелээн. Суурнуң бай ужунуң ээлери уругларын школага бербээн—«лама чокта уругларны кым өөредир, чүү болур эвес, амдаа көрээл» дишкеннер. Ядыыларның, партизаннарның уруглары, өскүстер дораан өөренип эгелээннер.

Школа таныылы эстон ашак Цедрик актар-биле чаадайын боот турда шала адаанга элээн каш хааржак саазын, карандаш болгаш өөредилге номнарын чажырып четтигипкен турган. Ынчангаш школаның ажыдарының аргазы черле бар апарган.

Өөренир күзелдиг уруглар кончуг хөй болган. Олар школаның дың чаңгыс клазынга сыңмаан. Ынчангаш ийи ээлчег кылыр ужурга таварышканнар.

Василий Григорьевич чүгле башкы эвес, суурнуң бижээчизи болуп база ажылдап турган. Бирги ээлчегде кичээлдерни ооң кадайы Мария Алексеевна (Мака) эрттирер, ийигизин колдуунда Василий Григорьевичиге онаажыр. Олар кежээлерде чаг эргизип кылган чула чырыынга болуп турган.

ВАСИЛИЙ Григорьевич кичээнгейин чүгле өөредилгеже эвес, харын уругларның уран чүүл кижизидилгезинче база салып турган. Ынчан Цедрик ашакка кара чаңгыс скрипка бар болган. Ооң дузазы-биле уруглар «Интернационалды» ырлап өөренип алганнар.

Эң баштай Өөкке өөреникчилерниң Чаа чылды уткуп алганы черле уттундурбас. Ынчан чоогунда тайгадан кончуг чараш шиви кезип эккелгеш, школаның чаңгыс борбак клазының ортузунга тургускаш, ыяк каастап алганнар. Чаа чыл байырлалында уруглар мөргүл кылбааннар, бурганга тейлевээннер, Цедриктиң чаңгыс скрипказының база ийи дошпулуурнуң үделгези-биле хувискаалчы ырлар ырлажып, танцы-сам ойнап, хөглеп шаг болганнар.

Чаа чылдың бо байырлалы чонга аажок салдарлыг болган. Чаа-чаа өөреникчилер немежип, байлар безин уругларын школага хүлээп алырын дилеп эгелээннер.

Василий Григорьевич Өөкке чурттап тургаш, бодунуң уругларга эң баштайгы шииилерин, улуг кижилерге комедияларын бижигилээн.

1921 чылдың февральда Өөк суурнуң кудумчуларынга кадыг саазыннарга кижи кылган будук-биле бижээн чарлалдар көстүп келгилээн. Оларга эң баштай-ла «В. Ян» деп үш үжүк бижиттингилээн. Оон эгелээш ол Василий Янчевецкийниң чогаалчы ады апарган. Ол атты Василий Григорьевич бүгү назынында эдилеп келген. Ол бүгү делегейге сурагжаан ат эң баштай тыва черде Өөк деп бичии суурга ынчаар тывылган.

ТЫВАГА Василий Янчевецкийниң ажыл-херээ чүгле школа-биле кызыгаарлаттынмаан. Ол чоннуң төөгүзүн, аажы-чаңын аажок сонуургап, шинчилел ажылдарын чорудуп турган. Василий Григорьевич Хем-Белдирже кээп, Белоцарск тулчуушкунунуң болган черин көрүп, аныяк Красный хоорайга аалдап чораан. (Ынчан Таңды-Тываның найысылалын ынчаар адап турган).

Чайын бичии хостуг үелерде Василий Григорьевич тывалар-биле аралажып, оларның аажы-чаңы-биле таныжып турган. Бир катап оглу-биле ол хөй уругларлыг Сарыг-оол деп араттың өөнге аалдап чорааннар. Адашкылар каш хонукта ол өгге ширтек кырынга удуп, дүлген аъттиң холу-биле ээип чип турганнар. (Бо бүгү көрген чүүлдерин ол «Чингис-хаан», «Батый» деп романнарын бижииринге ажыглаан чадавас). Оон чорупп турда, аңаа араттар сыын мыйызы моллуктарлыг согуннарлыг улуг ча, оттук, бижек база демир уннуг узун даңза белекке бергеннер. Василий Григорьевич ол тыва даңзазындан бүгү назынында чарылбаан, чүгле оон-биле таакпылап чораан.

Бодунуң үезиниң мурнакчы кижизи болур Василий Янчевецкий тываларны хүндүлеп, аъш-чемин салып, оларның дылын өөренип алырын оралдажып турган. Ол тыва чаңчылдарны, кижилер аттарын, ырларны бижип ап, орус дылче очулдуруп, орус-тыва бичии словарьны эң-не баштай тургускан. Башкы адынга шынчы Василий Янчевецкий тыва уругларны школага өөредириниң эң баштайгы оралдажыышкынын кылган.

ЯНЧЕВЕЦКИЙЛЕР Тывага үр чурттавааннар. Олар кызыл ээрлер урдунган, чыкпак аъттарлыг, диин караа часпас адар анчы тывалардан чарлыр ужурга таварышканнар. Ынчалза-даа Янчевецкийлер тыва черге чаагай исти арттырып каапнар.

1921 чылдың күзүнүнде Янчевецкийлер Минусинскиге барып чурттай бергеннер. Василий Григорьевич «Власть труда» солунга ажылдап эгелээн. Ол орта Шушенское суурже каш катап барып, В. И. Ленинниң шөлүлгеге чорудуп турган революсчу ажыл-чорудулгазын шинчилеп турган. Минусинскиге оон Тывага тургаш бижип алганы «Чаа чылды уткаалы азы Бүгү чурттарның уруглары, каттыжыңар!» деп болгаш өске-даа шиилери база-ла В. Ян деп ат-биле ойнаттынгылаан.

1923 чылда Янчевецкийлер Москваже ээп чана бергеннер. 1927 чылда Мария Алексеевна ашаанга шуут мынча дээн: «Ам болзун! Моон эгелээш сен чүгле чогаал ажылы кылыр сен. Өг-бүлени мен чемгерер мен». Маадырлыг шиитпир! Хамааты дайынының соонда аш-чуттуг берге үеде ындыг шиитпирни хүлээп алыр херээжен кижи белен-не тывылбас турган боор.

ТЫВАГА келириниң мурнунда В. Г. Янчевецкий Россияны Киевтен Ыракты Чөөн чүкке чедир кезээн, Ортаакы Азияга ажылдап турган, Туркияга, Румынияга, Балкан чартык ортулукка чурттап каашкан болган. Сөөлүнде база каш Ортаа Азияга чорупп тургаш, Василий Янчевецкий Чингис-хаанның дүжүнде көрген. Кончуг ажелекчи хаан мөге, сарбагар салааларлыг холдары-биле Янчевецкийни сегирип алгаш, ооң оорглазын сый тудуп каар часкан кылдыр дүжээн. Эртенинде-ле Василий Григорьевич Чингис-хаанның дүжүнде көргенин олчаан кылдыр чуруп алган. (В. Ян чурук чурууронга база салымныг кижи чораан. Ол Өөккеле чуруттунуп турган). Оон эгелээш Чингис-хаан дугайында чогаал бижиир деп бодал аңаа төрүттүнген.

В. Ян «Чингис-хаанны» үр чылдарда бижип келген. Дыка хөй катап эде ажылдаан. Ынча үениң дургузунда ону критика хүлээп албаан. Адак соонда автор 70 хар чоокшулап чорда, 1942 чылда В. Янга «Чингис-хаан» деп романы дээш Күрүне шаңналының бирги чергезин тывыскан. Төрээн чуртунуң изиг патриоду Василий Григорьевич шаңналының акшазын немец-фашистер-биле чаалажып турган Кызыл Шеригге танк тударынга киириштирген. Оон эгелээш-ле В. Янның чогаалдары удаа-дараа үнүп эгелээн.

«Чингис-хаандан» өске В. Ян «Финикий корабль», «Спартак», «Батый», «Никита болгаш Микитка», «Полководчунуң чалыы чорааны» дээш хөй-хөй чогаалдарны бижээн. Олар бистиң чуртувустан аңгыда, делегейниң 22 чурттарынга парлаттынгылаан.

Назынының сөөлгү чылдарында В. Ян «Саянда школа» деп тоожуну бижиирин планнап бодап алган турган. Чогаалда болуушкуннар Өөк суурга болур болгаш ооң кол маадыры чогаалчының ынак кадайы Мария Алексеевна болур ужурлуг турган. Ол бодалга хайлыг өлүм шаптык болган.

ТӨӨГҮНҮ бичии коптарып көөрге, бистиң Өөк деп чараш бичии суурувуска ындыг алдарлыг кижи ажылдап, чурттап, чоннуң ажы-төлүн эң баштай үжүк-бижикке өөредип, чаагай үүлени кылып каан боор чүве-дир.

Өөк дээрге төөгү талазы-биле черле алдарлыг суур. Аңаа кызыл партизаннар чоннуң хосталгазы, чырыткылыг келир үези дээш амы-тынын безин харам чокка бергенин билир бис. Аңаа немей В. Ян деп аттың барын чүгле Өөк суурнуң чурттакчылары эвес, харын бүгү Тываның чону база чоргаарал-биле сактыр.

Ынчангаш В. Янның ажылдап турган школазының бажыңы ам бар бе, ону дилеп көрген болза деп бодал кижиниң сагыш-сеткилин доюлдуруп келир-дир. Ындыг бажың кадагалаттынмаан болза, В. Янның ажылдап турганының дугайында Өөк суурнуң школазынга тураскаал самбырадан ажытса, азы харын мырыңай ол школаны Төрээн чурттуң изиг патриоду, улус өөредилгезиниң херээнге эгезинде чаагай үлүүн киирген, делегейге сурагжаан, шылгарангай совет чогаалчы В. Янның ады-биле адаза, ооң буянныг ажыл-херээн салгакчыларының хүлээп көргени ол болур ийик.

К. КУДАЖЫ,
чогаалчы.

В. Ян (мурнуку одуругда) оглу М. В. Янчевецкий-биле 1934 чылда.

ИДИКТЕР ДУЗАЛААН

Куйбышев хоорайның кудумчуларының бирээзинге Хафизов биле Маликов дээр билдинмес кижилер хамааты К-же бижек арнып тургаш, бажың подъездинче чыгап киирген, ооң акшазын болгаш хол шагын былаап алганнар. Ооң мырыңай чаа садып алганы ботинкаларны уптекчилерниң бирээзи кеде шаап алган.

Качыгдаан хамааты К. болган таварылганың дугайын медеглээр дээш, милиция черинге чедип келгеш, уптекчилерниң ында олурганын көрүп кааш, кайгай берген. Болган чүүлдү хамааты К. медеглээр мурнунда-ла оларны тудуп алган чүве боор.

...Патрульдап турган милиционерлер И. Царев биле А. Изжеватов олар кудумчуга кылаштажып чораан ийи кижиниң хевин көргеш, сезик алы бергеннер. Оларның кедип чораан чүвүрлери дырышкак, хирлиг хиреде-ле бирээзи чаа ботинкаларлыг болган. Милиционерлер сестип көре бээрге, олар чашты бээрин оралдашса-даа, дораан туттуруп алганнар. Оларны чиндий бээрге, бижек чорааны оларның уптекчилер болуруң улам бадыткаан. Хафизов биле Маликов олар удавас судтадырлар.

«Труд» солундан.

Теле-видение

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа. 10.40—Эртенги гимнастика. 11.00— «Буратинонуң делгелгези». 11.30—«Ада-иелер, силерге». 12.00—«Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 20-ги фильм.—«Билдинмес солдат». 12.55—«Музейлер болгаш делгелге залдарындан». Күрүнениң орус музейи. XVIII чүс чылдың орус уран чүүлү. Ленинградтан дамчыдылга. 13.25—Музыкалыг «Эртенги почта» программа. 13.55—«Ону силер шыдаар силер». 15.00—«Спортлото». 15.15—«Кадыкшылга». Эртем-тайылбырлыг программа. Дамчыдылганы эмчи Ю. В. Белянчикова чорудар. 16.00—Бөгүн делегейде. 16.15—«Даарта— Металлургтуң хүнү». ССРЭ-ниң кара металлургия министри И. П. Казанецтиң чугаазы. 16.30—«Таныш аялгалар». 16.55—«Ызыгуур салгалы» деп теледокументалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.55—«Челээш». Улустуң уран чүүлүнүң телепрограммаларының үшкү бүгү-делегей фестивалы. Пакистан. 18.25—«Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. Дамчыдылганы «Известия» солуннуң социалистиг чурттар килдизиниң эргелекчизи Н. Ермолович чорудар. 20.10—«Хек биле шак». Мультфильм. 20.20— «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». «Ростсельмаш» заводтуң ажыл-ишчилери-биле ужурашкылга. Дамчыдылганы РСФСР-ниң улустуң артизи В. Леонтьева чорудар. 22.30—«Үе». Информастыг программа. 23.05— «Мирей Матье Москвада». Фильм-концерт. 23.50—Балет артистериниң концерти. 00.40—01.20— «Екатерина Ордузу». Документалдыг телефильм. Төнгенде—медээлер.

агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге дыңмырээшкинниг чаъс чаар. Барыын чүк углаңнышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8, дыңмырээшкин үезинде 14 метр чедер. Агаарның температуразы 27—32, чамдык районнарга 22—25 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың дүргени секундада 4—9 метр чедер. Агаар дүне 17—19, хүндүс 29—31 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

ИЮЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Капитан» 9.30, 11.20, 13.10 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тенекпей Иванушка кайгамчык чүүл дээш канчаар чорааны» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, «Стадионга трагедия» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чиганнип чоруур кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Туруг кырынга ийи чыл дургузунда» 15.00, «Чаа черде» 16.50, 18.40, 20.30, шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Эр, херээжен душтуктар» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

Кызыл КАИ-зиниң 1979 чылдың январь 2-де Шолбан Михайлович Саазның адынга тывысканы № 973342 чолаачы шынзылгазы читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

«КРАСНЫЙ ЛУЧ» КОМБИНАТТЫҢ МУРОМДА ПРОФЕССИОНАЛ УЧИЛИЩЕЗИ 1979—80 өөредилге чылында аргыкчыларны, пес-таавычыларны, ровничицаларны, съемщиктерни, удазын ээрикчилерин болгаш удазын шуудукчуларының мергежилинге өөредири-биле сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Өөрениринин хуусаазы ровничицаларның болгаш аргыкчыларның — 2 чыл, удазын ээрикчилериниң болгаш пес-таавычыларның, съемщиктерниң — 1 чыл.

Тускай эртемни чедип алырындан аңгыда сургуулдар ниити билигниң 9—10 класстарынга база өөренир.

Училищеге 8—10 класс дооскан 15 болгаш оон өрү назылыг кыстарны хүлээп алыр. Өөренип турган үезинде халас общежитие-биле хандырар, айда алыр стипендиязы 32—39 рубль. Алды ай эртенде сургуулдар кылган ажылының төлевирин алыр. Шалыны 90—150 рубль чеде бээр. Муромга чедир орук хелезинин комбинат төлээр. Өөренип турган үезинде хүнде 3 катап халас чемгерер.

Училищеге кирерде экзамен дужаавас. Аңаа херек дараазында документилерни алыр:

1. Төрүттүнген дугайында херечилел. (16 хар четпээннерге).
2. Мурнунда турган черинден үндүр бижиткен паспорт.
3. Билииниң дугайында шынзылга.
4. Чурттап турган черинден болгаш өг-бүлезиниң дугайында шынзылга.
5. Эмчи шынзылгазы.
6. 3х4 см хемчээлдиг 4 чурук.

Документилерни дараазында адресте хүлээп ап турар. **Кызыл хоорай, «Кызыл» гостиницазы, 202 дугаарлыг өрээл.**

Хүлээп алыр комиссияның төлээлери август 1-ге чедир ажылдаар.

Редакцияның адрези:
Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш совет тургузуг килдыстериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, хөдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 18555. Чагыг № 1869.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00578.